

TAALMINDERHEDEN IN BÉLGIE

A. FRANSTALIGEN IN VLAANDEREN

1. GESCHIEDKUNDIGE INLEIDING. Dat er in Vlaanderen sinds vele eeuwen een kleine Franstalige minderheid leeft, is een vaststaand feit, dat echter niet gemakkelijk te verklaren is, daar het zijn oorzaak vindt in zeer verschillende en niet minder complexe omstandigheden.

Historisch gezien dient er onderscheid gemaakt te worden tussen drie verschillende gewesten, die elk om andere redenen en op andere tijdstippen een zekere verfransingsdruk hebben ondergaan : Vlaanderen (tot aan de Schelde), Antwerpen en Brussel.

a) Dat het graafschap Vlaanderen in de vroege middeleeuwen een leenstaat was van en zich in een afhankelijkheidspositie tegenover Frankrijk bevond, dat alle graven- en herenhuizen door huw- en landruilpolitiek, die met geen taalgrenzen rekening hield, aan expansie hebben gedaan en Vlaanderen zo gedeeltelijk een Franse adel schonken, dat de cultuurbedrijvigheid in die tijd vooral in de onder invloed van Frankrijk staande abdijen van Doornik, Atrecht, St.-Omaars enz. intens was, is er de oorzaak van dat vele Franstaligen, meestal Franssen, reeds in de 12de en de 13de eeuw, in het Vlaanderen van toen belangrijke politieke en geestelijke posten bekleedden.

De invloed van Frankrijk is er dan ook tijdens de vroegere middeleeuwen zeer diepgaand geweest en heeft er belangrijke sporen nagelaten, die later nooit uitgewist zijn. De Franse veroveringsdrang heeft zelfs tot het inpalmen en quasi volkomen verfransen van een deel van het Vlaamse grondgebied en zijn bevolking (Frans-Vlaanderen) geleid.

De invloed die het dichtbij gelegen grote Franse rijk ten tijde van het leentijdperk rechtstreeks op het graafschap Vlaanderen heeft uitgeoefend, is dan ook de eerste en blijvende oorzaak van verfransing geweest. Deze beïnvloeding werd met wisselende intensiteit gedurende de hele geschiedenis voortgezet, tot ze een nieuw hoogtepunt bereikte ten tijde van de Franse Revolutie.

Na 1830 bleef Frankrijk in België zonet een grote politieke rol spelen, dan toch een zeer belangrijke morele en intellectuele invloed uitoefenen, wat aan alles wat Frans sprak in dit land luister en gezag verschafte.

Het is zeker, dat de ligging van Vlaanderen in de schaduw van het veel grotere en prestigevol Frankrijk een belangrijke terugslag op zijn taaltoestanden heeft gehad.

b) De geleidelijke, eerst langzame en sinds honderd jaar vrij snelle verfransing van Brussel en omstreken is slechts een ander typisch voorbeeld van de politieke en culturele Franse veroveringsdrift. Vóór de machtsoverneming door de Bourgondiërs (ca. 1400) was Brabant een gaaf gebleven diëtse gouw. Dit betekent niet dat voordien niet reeds een zekere Franse infiltratie had plaatsgehad. Ze was echter sporadisch gebleven en zonder eigenlijke invloed op het openbaar leven. Het oudst bekende Brusselse taalincident (1434) bewijst dat het ook in de 15de eeuw nog mogelijk was te Brussel de hoogste treden van de administratieve ladder te bereiken zonder kennis van het Frans (De eerste stadspensionaris, Pieter van der Heyden, weigerde de belangen van de stad aan het hof, in de Staten of in de stadsraad, nog verder te behartigen, indien hij verplicht was er Frans te spreken).

Op dat ogenblik echter begon het Frans reeds buiten de muren van het Bourgondische Hof door te dringen en vaste voet te krijgen bij de lokale edelen en andere vooraanstaanden, zodat b.v. op het eind van de 15de eeuw de werken van de Franse hofschrijvers te Brussel zo zeer bewonderd werden, dat ze vertaald en nagevolgd werden.

Het zou ons hier te ver voeren de langzame maar zekere verfransing van de leidende Brusselse kringen door de verdere geschiedenis heen op de voet te volgen. Zeker is dat ten tijde van de Spaanse overheersing de Franse invloed niet verminderde. Franstalige prinses als zelfs Willem van Oranje, zorgden ervoor het Franse vuur brandende te houden.

In het begin van de 17de eeuw werd Filips IV, die toen soeverein was over het land, door de Parijzenaars spottend „l'aubergiste des princes détrônés” genoemd. In die periode was Brussel inderdaad de gulden pleisterplaats van alle Franse ballingen, zoals b.v. de prinses van Condé, Maria de Medicis, enz., allen edelen die in de Brabantse hoofdstad met een uitgebreide hofhouding leefden en die er, om de tijd te doden, een intens ontspanningsleven op na hielden.

Zo kwam dan de grote vloedgolf van de Franse cultuur die Europa overspoelde en rechtstreeks, en via het Oostenrijkse Hof, heel Vlaanderen, maar vooral het reeds goed voorbereide Brussel beïnvloedde, zodat Karel Hemmerechts kan schrijven : „Voor de Nederlandse taal en cultuur in de Brabantse hoofdstad wordt de 18de eeuw terzelfdertijd gekenmerkt door het diepste verval en door een heropstanding...”

Een van de exponenten van deze heropstanding is ongetwijfeld het ontstaan van een bewuste reactie, die een concrete uitdrukking vond in het verschijnen in 1788 van het boek van Jan Verlooy: Verhandeling op d'onacht der moederlyke tael in de Nederlanden. Verlooy was een Brussels advocaat die samen met enkele vrienden bewust het behoud en herstel van het Nederlands nastreefde, een beweging die echter enkele jaren later door de Franse bezetter totaal onder de voet gelopen werd.

Deze laatste heeft ongetwijfeld de meest drieste verfransingspoging van heel de Vlaamse geschiedenis ondernomen. Die poging bestreek uiteraard het hele grondgebied, maar was ongetwijfeld het meest geconcentreerd op Brussel, de hoofdstad, waar de Franse elite zich gevestigd had.

De verfransing was na de val van Napoleon zover gevorderd, dat de regering van Willem I, die een poging deed om het Nederlands in ere te herstellen, volkomen mislukte, in die mate zelfs dat deze politiek voor een deel de oorzaak was van zijn verdrijving uit België.

c) De infiltratie van het Frans in het Antwerpse volksleven is van recentere datum. Volgens Dirk Wilmars ontstond de Franse minderheid in Antwerpen pas in de 16de eeuw en was deze stad voordien eentalig „Vlaams”. Het tot stand komen van een Franse minderheid aldaar vond zijn oorzaak in de groei van Antwerpen tot een kosmopolitische handelsstad. Ook hier waren het immigranten, in casu rijke Engelse, Duitse, Franse, Portugese, Italiaanse kooplieden, die onder elkaar het Frans als lingua franca gebruikten, die een grondoorzaak van de infiltratie van het Frans was. Het is evident dat de Antwerpse kooplieden die, al was het in den beginne slechts om handelsredenen, bij de vreemdelingen niet ten achter wilden blijven, Frans leerden en het ook spraken. Geleidelijk groeide echter in de hogere Antwerpse kringen de behoefte om het Frans te gebruiken, niet alleen meer als handeltaal, maar uit louter dandyisme. Deze tendens werd uiteraard nog bevorderd door de toestanden die toen reeds overal elders in Vlaanderen bestonden, nl. de verfransing van de adel en de leidende standen.

Het Frans had reeds vaste voet in Antwerpen, toen na 1585 de grote emigratie naar Noord-Nederland begon, waardoor heel Vlaanderen, maar vooral het Antwerpse, op het door de heersende vorsten ondersteunde establishment na, zodanig verarmde dat er een enorme kloof tussen de bovenlaag en het grauwe proletariaat ontstond. Hierdoor verloren de leiders het contact met de massa en kon het Frans in hun „splendid isolation” gemakkelijk heer en meester worden. Voor het overige is het met Antwerpen precies verlopen, zoals met de andere Vlaamse gewesten: het Frans werd meer en meer een statussymbool en vond daarin voldoende weerstandsvermogen om te overleven.

Het spreken van Frans was een akte van afstand nemen van het gewone volk en in feite een bestendige anti-sociale houding, die het aan de Vlamingen, beroofd van een leidende hogere burgerstand, honderden jaren lang onmogelijk maakte het hoofd op te richten.

Toen België werd opgericht, stonden de verdedigers van het Nederlands, voor zover die er waren, voor een onmogelijke taak: de zorg voor een onmachtige taal. Tijdens de parlementaire debatten

en in de voorlopige decreten die het aanvaarden van de grondwet voorafgingen, werd er uitdrukkelijk op gewezen, dat op dat ogenblik in België nog alleen een aantal Vlaamse dialecten bestonden waarvan de sprekers elkaar niet altijd begrepen. De taalvrijheid, vastgelegd in art. 23 van de grondwet, was dan ook niet bedoeld om aan twee gelijkwaardige talen gelijke levenskansen te bieden, maar om het aan het Frans mogelijk te maken vrijelijk alle terreinen van het openbare leven te bestrijken. De voorsprong die deze taal, zelfs in Vlaanderen, had, was zo groot dat iedereen ervan overtuigd was, dat het voldoende was een regime van taalvrijheid in te voeren om het Frans de gelegenheid te geven zijn veroveringstocht voort te zetten en het Nederlands onder de voet te lopen.

Wie in de 19de eeuw in België iets vertegenwoordigde, wie gestudeerd had, wie bezittingen had, sprak Frans. De sociale taalgrens was toen duidelijker dan ooit getrokken; nooit waren de Fransstaligen in Vlaanderen zo sterk geweest.

2. HUIDIGE TOESTAND.

a) De vier Vlaamse provincies en het arrondissement Leuven.

Hoeveel Franstaligen er thans in Vlaanderen leven, is moeilijk te bepalen. De laatste wettelijke talentelling dateert van 1947 en de uitslag ervan kan zelfs niet als de juiste weergave van de toenmalige werkelijkheid beschouwd worden. Het behoren tot een of andere taalgroep diende inderdaad afgeleid te worden uit het antwoord op de vraag, of men Frans, Nederlands of Duits sprak of meer van deze talen en van welke taal men zich in dit laatste geval het meest bediende. Voor velen was het niet gemakkelijk op deze laatste vraag te antwoorden. Inderdaad, het woordje „meest” is een vaag en rekbaar begrip en daar het gebruik van het Frans in Vlaanderen in de ogen van velen een statussymbool was, werd ongetwijfeld gemakkelijk voor deze taal geopteerd. De uitslagen van deze telling dienen dus, voor wat hun wetenschappelijke betrouwbaarheid betreft, met een zekere reserve benaderd te worden, hoewel ze toch toelaten een approximatief beeld te krijgen van de taaltoestand op dat ogenblik. Om deze uitslagen beter bruikbaar te maken dienen echter de per provincie geglobaliseerde gegevens licht gecorrigeerd te worden, daar in 1947 elke Vlaamse provincie, op Antwerpen na, ook Franse gemeenten bevatte, zodat hierdoor zowel de absolute als de percentsgewijze uitgedrukte resultaten, in het voordeel van het Frans beïnvloed werden.

Om dus een juister inzicht te krijgen mag men zich niet op cijfermateriaal baseren waarin de gegevens van Waalse gemeenten verstrengeld zitten. Het is zelfs nuttig ook de Vlaamse gemeenten te weren die wegens hun ligging, b.v. langs de taalgrens of rondom Brussel, speciaal onder de verfransingsdruk geleden hebben, zo b.v. Ronse, het arrondissement Halle-Vilvoorde, de streek van Landen, de Voergemeenten enz.

De toestand volgens de talentelling van 1947 wordt aangetoond in tabel I (p. 1564).

Uit deze tabel blijkt dat het aantal Franstaligen („uitsluitend Frans” en „meestal Frans”) in 1947 nergens, behalve in het arrondissement Leuven, 3 % bereikt.

De vraag kan gesteld worden, of het aantal andersstaligen in Vlaanderen hoger ligt dan in andere eentalige gemeenschappen. Een vergelijking met Wal-

TABEL I : Aantal Franstaligen in Vlaanderen (talentelling 1947)

Provincie of arrondissement	Aantal inwoners	Uitsluitend Frans	%	Meestal Frans	Totaal	%
Antwerpen (prov.)	1.281.333	9.661	0,75	28.484	38.145	2,98
Leuven (arr.)	312.912	5.278	1,65	9.423	14.701	4,69
Zonder de gemeenten : Neerheylissem, Opheylissem, Zittert, Lummen, Sluizen en de streek van Landen.						
Limburg zonder de gemeenten Corswarem, Bitsingen, Eben-Emael, Ternaaien, Wouteringen, Rukkelingen a/d Jeker en Wonck	453.685	4.358	1,11	5.242	9.600	2,12
Oost-Vlaanderen zonder de gemeenten Amougies, Orroir, Ronse en Rozenaken.	1.188.989	6.779	0,57	21.003	27.782	2,33
West-Vlaanderen zonder de gemeenten Dottenijs, Spiere, Helkijn, Herseaux, Houtem, Komen, Luigne, Mesen, Moeskroen en Neerwaasten	922.969	8.782	0,95	17.612	26.394	2,85
	4.159.888	34.858	0,83	81.764	117.604	2,80

TABEL II : Aantal Nederlandstaligen in Wallonië (talentelling 1947)

Provincie of arrondissement	Aantal inwoners	Uitsluitend Nederlands	Meestal Nederlands	Totaal	%
Namen	356.090	855	2.037	2.892	0,81
Henegouwen zonder de gemeenten Everbeek, Vloesbergen, Bever, St.-Pieters-Kapelle, Edingen en Mark	1.210.221	4.401	14.955	19.356	1,60
Arrondissement Nijvel	181.866	2.361	4.722	7.083	3,89

lonië, waar in 1947 de telling volgens dezelfde methode plaatsvond, ligt voor de hand (tabel II). Vergelijkt men deze gegevens met die van de Vlaamse provincies, dan stelt men een nogal opmerkelijk numeriek verschil in min vast, voor wat Wallonië betreft. Sociologisch gezien is dit verschil echter nog belangrijker, want daar de Vlaamse migratie naar Wallonië tot 1947 (zowel van arbeiders als van boeren) relatief groot was, ligt het voor de hand dat de Nederlandstaligen van 1947 meestal nog-niet-geassimileerde-inwijkelingen-van-jongere-datum zijn, wat helemaal niet gezegd kan worden van de Franstaligen in Vlaanderen. Dat er van de tienduizenden immigranten slechts een dergelijk klein aantal Nederlandssprekend gebleven zijn, bewijst wel dat de Waalse gemeenschap haar anderstalige aanvoer-van-buitenuit regelmatig ver-

teren kan. Dit komt vooral, doordat de Vlamingen in Wallonië meestal immigranten-om-den-brode waren, die de laagste sporten van de sociale ladder bezetten en uiteraard minder weerstand tegen de assimilatie konden bieden.

Als men de telling van 1947 vergelijkt met de vorige, komt men tot het resultaat dat blijkt uit tabel III (p. 1565).

Hier werden de totalen voor de provincies niet gecorrigeerd door het wegcijferen van de overwegend Franstalige gemeenten, omdat het storend element in elk vergelijkingspunt voorkomt en de vergeleken uitslagen er dus niet of althans weinig door vervalst worden.

In alle provincies, uitgezonderd in Limburg, constateert men een ononderbroken stijging van het aantal Franstaligen, van 1846 tot en met 1930. De

TABEL III : Aantal Franstaligen in %

	1846	1910	1920	1930	1947
Antwerpen	1,73	3,42	3,65	4,08	2,98
Arrondissement Leuven		5,55	5,80	6,48	5,70
Limburg	5,03	4,53	4,38	4,63	3,36
Oost-Vlaanderen	1,66	2,28	3,51	3,37	3,10
West-Vlaanderen	5,34	6,16	6,67	8,34	8,26

telling van 1947 wijst echter een belangrijke teruggang aan, uitgezonderd in Oost- en West-Vlaanderen, waar alleen een lichte vermindering te noteren valt. Wellicht zijn de taalwetten van 1932 en '35 en het doorstoten van de V.B. er de oorzaak van. Hoe is de evolutie sinds 1947 ? Daar er sinds 1947 geen officiële talentellingen meer gehouden zijn, is de evolutie van de Franstalige aanwezigheid in Vlaanderen na die datum moeilijk te volgen. Men moet dus, wil men zich toch een idee trachten te vormen van de huidige toestand, zijn toevlucht nemen tot schattingen die slechts op zeer beperkte en niet altijd juiste peilingen steunen.

1) Zo b.v. de evolutie van het aantal Vlaamse studenten aan Franse Belgische universiteiten. In een artikel, getiteld : Franse taaleilandjes in Vlaande-

ren. Naar geleidelijke normalisering, verschenen in de Brusselse Post, vestigt J.B. de aandacht op de achteruitgang van het aantal Vlaamse studenten aan de Franstalige universiteiten. Hij schrijft dat in 1962-'63 1514 Vlamingen in het Frans studeerden, tegen 1304 in 1969-'70, dit is in dit laatste jaar een vermindering van 210 of ongeveer 14 %, wat op een normalisering van de taaltoestanden in Vlaanderen schijnt te wijzen. Zo eenvoudig is de toestand echter niet.

Hier volgt een overzicht van de groei van de studentenbevolking in Vlaanderen volgens hun taal (Deze statistische gegevens zijn ontleend aan de jaarverslagen van de dienst voor hogeschoolstatistiek van de Universitaire Stichting. Pas sinds 1958-'59 wordt de taal van de studenten aangegeven).

TABEL IV : Aantal Vlaamse studenten aan de Belgische universiteiten

	1958-59			1959-60		
	Fr.	% Fr.	Ned.	Fr.	% Fr.	Ned.
Antwerpen	524	15,7	2.802	521	15,1	2.925
West-Vlaanderen	393	14,6	2.289	410	14,1	2.495
Oost-Vlaanderen	228	7,9	2.637	235	7,7	2.779
Limburg	176	17,2	847	180	16,2	928
Totaal	1.321	13,3	8.575	1.346	12,8	9.127
	1964-65			1965-66		
	Fr.	% Fr.	Ned.	Fr.	% Fr.	Ned.
Antwerpen	593	11,4	4.575	589	9,8	5.374
West-Vlaanderen	279	7,2	3.776	332	7,3	4.190
Oost-Vlaanderen	308	6,4	4.499	351	6,4	5.121
Limburg	188	10,5	1.602	214	10,4	1.836
Totaal	1.386	8,7	14.452	1.486	8,2	16.521
	1969-70			1970-71		
	Fr.	% Fr.	Ned.	Fr.	% Fr.	Ned.
Antwerpen	543	6,2	8.106	533	5,7	8.792
West-Vlaanderen	282	4,4	6.114	266	4,0	6.347
Oost-Vlaanderen	308	3,8	7.652	297	3,5	8.096
Limburg	171	5,2	3.101	174	4,8	3.394
Totaal	1.304	4,9	24.973	1.270	4,5	26.629

Uit deze tabel blijkt een zeer duidelijke procentuele daling van het aantal Franstalige t.o.v. het aantal Nederlandstalige studenten, gaande van 13,3 % in 1958-'59 naar 4,5 % in 1970-'71. Deze daling is echter niet in de eerste plaats te danken aan het teruglopen van het aantal Franstaligen,

maar wel aan de snelle groei van de Nederlands-
talige universitaires. De absolute cijfers tonen
integendeel dat de Franstaligen zich vrij goed ge-
handhaafd hebben. Een vermindering van 1321 in
1958-'59 naar 1270 in 1970-'71 betekent slechts
een achteruitgang van 51 eenheden of 3,8 %. Er

dient trouwens rekening mee gehouden te worden, dat alleen in West-Vlaanderen een achteruitgang te noteren valt (hier daalt het aantal plotseling van 447 in 1962 tot 293 in 1963-'64), terwijl er in Antwerpen en vooral in Oost-Vlaanderen zelfs een lichte stijging waar te nemen is en de toestand in Limburg vrijwel stationair blijft. De daling in West-Vlaanderen is vooral het gevolg van de afscheiding in 1962 van de stad Moeskroen en andere overwegend Franstalige gemeenten uit deze provincie, zodat het nogal belangrijk aantal Franstalige studenten uit die streek nu bij dat van de provincie Henegouwen geteld wordt.

De snelle stijging van het aantal Vlaamse studenten is te danken aan de normalisering van de sociale en de onderwijsstanden in Vlaanderen. In Franstalige Vlaamse kringen was, gezien hun voordien reeds hoge sociale status, de verhouding bevolking-aantal universitair normaal, zodat er zich in dit milieu geen abnormale stijgingen konden voordoen, hoewel de verhoogde welvaart in Vlaanderen en de democratisering van het middelbaar onderwijs toch ook bij hen wel enige invloed heeft gehad (vgl. de stijging van 1343 eenheden in 1960-'61 tot 1514 in 1962-'63 - zonder nog rekening te houden met het wegvallen van de studenten van de streek Moeskroen en Komen).

Belangrijk voor deze studie is echter wel dat de Franstalige Vlaamse universitaire groep sinds 1965-'66 gedaald is van 1486 tot 1270, d.i. met meer dan 200 eenheden of ongeveer 15 %, terwijl integendeel het aantal studenten die het Nederlands als onderwijstaal kozen, gedurende dezelfde periode is blijven stijgen.

In het augustusnummer 1974 van de Brusselse Post bespreekt J.B. de toestand, zoals die blijkt uit het Jaarverslag 1974 van de Dienst voor universitaire statistiek van de Universitaire Stichting. Het aantal universitair uit de vier Vlaamse provincies, die in het Frans studeren is, volgens deze bron, teruggelopen tot 1079. In Oost-Vlaanderen maken ze thans 2,9 % van het totaal aantal universitair uit; in Antwerpen is dit percentage 4,3 % geworden; in Limburg en West-Vlaanderen 3,4 %. In de arrondissementen Halle-Vilvoorde en Leuven is hun aantal echter gestegen „en ze zijn meer dan tweemaal talrijker dan in de vier Vlaamse provincies samen”. Dit houdt natuurlijk verband met de uitbreiding van de olievlek Brussel aan de ene kant en de Université Catholique de Louvain aan de andere kant.

In Wallonië bereikt het aantal universitair die in het Nederlands studeren in geen enkele provincie 0,5 %. Een dergelijk laag percentage vindt men in Vlaanderen alleen in de arrondissementen Tielt, Diksmuide en Eeklo.

2) Kunnen de statistische gegevens betreffende het Belgische dagbladwezen en de vertegenwoordiging van de Franse pers in Vlaanderen een aanwijzing geven omtrent de evolutie van de francofone aanwezigheid in Vlaanderen ?

Jean Gol schrijft dat men over het algemeen aanneemt, dat dagelijks 70.000 Franstalige dagbladen de taalgrens overschrijden. Het dagblad La Libre Belgique zou 25 % van zijn oplage in Vlaanderen verkopen, Le Soir 8 %, La Dernière Heure 8,6 %, La Meuse - La Lanterne 1,9 %. Hij zegt verder : „Chaque année, le nombre de journaux d'expression française vendus en Flandre diminue”.

De Persgids schrijft dat het dagblad *La Libre Belgique* 5,6 % van zijn oplage verspreidt in Oost-Vlaanderen, 4,1 % in Antwerpen, 4,1 % in West-Vlaanderen en 1 % in Limburg, d.w.z. samen 14,8 % in de vier Vlaamse provincies. Hierbij komt echter nog Brabant, waar 40 % van de oplage wordt afgenomen. Het door Gol vooropgezette percentage ligt dus dicht bij de werkelijkheid. Volgens de verklaring van de uitgever is de dagelijkse oplage 170.000 exemplaren, zodat dagelijks zowat $170.000 : 4 = 42.500$ exemplaren in Vlaanderen besteld worden. Dit getal is echter weinig betekenisvol voor het aantal Franstaligen in Vlaanderen, daar iedereen weet dat ook veel Nederlandstaligen dit dagblad kopen, soms trouwens samen met het Vlaamse lijf- of familieblad.

Volgens dezelfde auteur zou de Vlaamse pers slechts ± 30.000 exemplaren naar Wallonië uitvoeren.

Belangrijker voor onderhavige studie is dat, tot juni 1974, ook Franstalige dagbladen in Vlaanderen verschenen, nl. *La Flandre Libérale* (Gent, gesticht in 1874), *Le Matin* (Antwerpen, gesticht in 1894) en *La Métropole* (Antwerpen, gesticht in 1894). Deze hadden, hoewel de twee eerste van liberale en het laatste van christelijke strekking was, steun bij elkaar gezocht en verschenen sinds enkele jaren met een redactionele inhoud die onderling weinig verschilde. Ze waren sinds 1966 opgenomen in de persgroep s.a. *Rossel et Cie (Le Soir)*. De oplage van deze drie bladen was de laatste jaren niet zeer groot meer en verminderde nog bestendig. Volgens Gol bedroeg hun gezamenlijke woensdaguitgave iets meer dan 37.000 exemplaren in 1970 (gewaarborgd door OFADI, Office d'analyse de la diffusion publicitaire, een vereniging zonder winstoogmerk in 1961 opgericht met als doel ten behoeve van de adverteerders de juiste oplage van de bladen te bepalen). Hun gezamenlijke dagelijkse oplage zou een paar jaar geleden, volgens de eigen verklaring van de uitgevers, 25.000 exemplaren bedragen hebben, maar volgens *La Presse-De Pers* (n° 64), die de toestand van 15 januari 1970 weergeeft, bedroeg dit aantal slechts 14.300 exemplaren. In mei 1969 werden er door de *Chambre Belge des Comptables* 14.300 geteld. Van deze vrij kleine oplage ging dan nog 16,94 % naar de vier Waalse provincies en 46,53 % naar Brabant. Zoals hierboven gezegd is, hebben ze sinds juni 1974 opgehouden te bestaan.

Dat kleinere dagbladen kwetsbaarder zijn en moeilijker de crisis die zich thans in de pers aftekent, kunnen overleven, ligt voor de hand. In hun verdwijnen kan aan de andere kant echter moeilijk een bewijs van grote levenskracht van de francofone groep in Vlaanderen gezien worden, des te minder, daar dit „verscheiden” niet accidenteel is, maar het eindpunt van een langzaam afsterven.

3) Het is ook niet zonder belang even de evolutie van het Franstalig onderwijs in Vlaanderen na 1947 onder de loep te nemen. Tot 1963 kende men in het lager onderwijs nog het regime van de transmutatieklassen (op grond van de taalwet op het onderwijs van 14 juli 1932). Dit waren Franse klassen waar de studie van het Nederlands geleidelijk werd uitgebreid met het doel het de kinderen mogelijk te maken na het zesde studiejaar naar het Nederlandstalig middelbaar onderwijs over te gaan. Franse scholen, zowel lagere als middelbare, werden sinds 1932 niet meer gesubsidieerd en hun

Il fut le témoin actif de la vie anversoise

Le « Matin » a vécu une longue vie anversoise

Le mardi 1er mai 1984, le matin tombe à Anvers, ce qui n'est pas, bien sûr, pour tous une occasion de laisser passer la maison d'un monarque ou d'un prince français, mais pour saluer l'inauguration, sur les terrasses du sud de la ville, d'une exposition universelle qui sera présentée au Châteauneuf pendant les premières semaines de son séjour en Belgique, et qui représentera une loterie, dernier cri de la technique de l'époque.

La presse choisit par Camille de Couver son thème de la faveur du public lorsqu'il se rapporta quelque chose de ce monde. Les fondateurs du MATIN, la largeur des yeux politiques et être examinés, les qualités techniques de réalisation constituaient autant d'écarts.

Mais ce journal est une le fait d'un seul homme. Une offre, supporta une formule locale à Anvers, celle d'un quotidien d'information non seulement au niveau local mais aussi national et international.

L'homme qui avait su créer ce journal, c'est Camille de Couver, le fondateur du MATIN, qui fut son directeur pendant plus de cinquante ans. Il fut celui qui créa le journal et qui fut son directeur pendant plus de cinquante ans.

des trahies, devant être égarés par la guerre. Son dynamisme fut exposé plus de fois.

Camille de Couver était un homme de lettres et un homme d'affaires. Il était un homme de lettres et un homme d'affaires. Il était un homme de lettres et un homme d'affaires.

Le MATIN, ce journal qui fut son directeur pendant plus de cinquante ans. Il fut celui qui créa le journal et qui fut son directeur pendant plus de cinquante ans.

Le MATIN, ce journal qui fut son directeur pendant plus de cinquante ans. Il fut celui qui créa le journal et qui fut son directeur pendant plus de cinquante ans.

Le MATIN, ce journal qui fut son directeur pendant plus de cinquante ans. Il fut celui qui créa le journal et qui fut son directeur pendant plus de cinquante ans.

A ce moment comme un aide dernier, les canals lycéens se créent en série et finalement, les lettres de Camille de Couver sont publiées dans les journaux de la presse.

Le MATIN est un journal qui fut son directeur pendant plus de cinquante ans. Il fut celui qui créa le journal et qui fut son directeur pendant plus de cinquante ans.

Le MATIN, ce journal qui fut son directeur pendant plus de cinquante ans. Il fut celui qui créa le journal et qui fut son directeur pendant plus de cinquante ans.

Le MATIN, ce journal qui fut son directeur pendant plus de cinquante ans. Il fut celui qui créa le journal et qui fut son directeur pendant plus de cinquante ans.

son collègue — signales au quotidien de ses lignes — il effectuait des reportages au long, durant la nuit, à l'époque — à ses concurrents.

A ce moment où le radio bulletin, où l'illustration du quotidien était dans l'attente, le MATIN suit à l'avant-garde de tous les techniques, du matériel comme des éléments contre l'ennemi, de la circulation.

Le MATIN est un journal qui fut son directeur pendant plus de cinquante ans. Il fut celui qui créa le journal et qui fut son directeur pendant plus de cinquante ans.

Le MATIN, ce journal qui fut son directeur pendant plus de cinquante ans. Il fut celui qui créa le journal et qui fut son directeur pendant plus de cinquante ans.

LE PRÉSIDENT NIXON EN U. R. S. S.

Trois accords signés hier

Le président Richard Nixon et M. Leonid Brejnev ont décidé de consacrer le maximum de temps aux « conversations et aux négociations ».

Deux les entretiens ont eu lieu en une phase qualifiée de « deux directs » et ont abouti à trois accords de coopération.

Les deux dirigeants ont eu lieu en une phase qualifiée de « deux directs » et ont abouti à trois accords de coopération.

Le porte-parole du président américain a déclaré que M. Brejnev avait accepté de signer un accord de coopération dans le domaine de l'énergie, d'un accord de coopération dans le domaine de la science et d'un accord de coopération dans le domaine de la culture.

Les accords

Le programme de recherches communes dans le domaine de l'énergie, de la science et de la culture.

Le programme de recherches communes dans le domaine de l'énergie, de la science et de la culture.

Les discussions ont porté sur la limitation des essais d'armes nucléaires.

Le président Nixon a souligné que les discussions ont porté sur la limitation des essais d'armes nucléaires.

Le président américain a souligné que les discussions ont porté sur la limitation des essais d'armes nucléaires.

Le programme de recherches communes dans le domaine de l'énergie, de la science et de la culture.

Le programme de recherches communes dans le domaine de l'énergie, de la science et de la culture.

Le programme de recherches communes dans le domaine de l'énergie, de la science et de la culture.

Le programme de recherches communes dans le domaine de l'énergie, de la science et de la culture.

Le programme de recherches communes dans le domaine de l'énergie, de la science et de la culture.

Le président Nixon a souligné que les discussions ont porté sur la limitation des essais d'armes nucléaires.

Le président américain a souligné que les discussions ont porté sur la limitation des essais d'armes nucléaires.

Le programme de recherches communes dans le domaine de l'énergie, de la science et de la culture.

Le programme de recherches communes dans le domaine de l'énergie, de la science et de la culture.

Le programme de recherches communes dans le domaine de l'énergie, de la science et de la culture.

Le programme de recherches communes dans le domaine de l'énergie, de la science et de la culture.

Le programme de recherches communes dans le domaine de l'énergie, de la science et de la culture.

Le programme de recherches communes dans le domaine de l'énergie, de la science et de la culture.

La question de savoir si son pays se renouvellerait à la suite de la mort de Brejnev.

Le président américain a souligné que les discussions ont porté sur la limitation des essais d'armes nucléaires.

Le programme de recherches communes dans le domaine de l'énergie, de la science et de la culture.

Le programme de recherches communes dans le domaine de l'énergie, de la science et de la culture.

Le programme de recherches communes dans le domaine de l'énergie, de la science et de la culture.

Le programme de recherches communes dans le domaine de l'énergie, de la science et de la culture.

Le programme de recherches communes dans le domaine de l'énergie, de la science et de la culture.

Le programme de recherches communes dans le domaine de l'énergie, de la science et de la culture.

Regards en arrière

Le dernier édition d'un quotidien est un événement important, en somme difficile, car les lecteurs, en ce qui concerne un journal de presse, ont une certaine fidélité.

Après la guerre 1814-1815, les soldats français ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique.

Après la guerre 1814-1815, les soldats français ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique.

Après la guerre 1814-1815, les soldats français ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique.

Après la guerre 1814-1815, les soldats français ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique.

Après la guerre 1814-1815, les soldats français ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique.

Après la guerre 1814-1815, les soldats français ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique.

Après la guerre 1814-1815, les soldats français ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique.

Après la guerre 1814-1815, les soldats français ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique.

Après la guerre 1814-1815, les soldats français ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique.

Après la guerre 1814-1815, les soldats français ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique.

Après la guerre 1814-1815, les soldats français ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique.

Après la guerre 1814-1815, les soldats français ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique.

Après la guerre 1814-1815, les soldats français ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique.

Après la guerre 1814-1815, les soldats français ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique, et ont été envoyés en Belgique.

diploma's werden niet erkend, zodat ze nog weinig levenskansen hadden. Dit belette echter niet dat verscheidene onder hen 1932 nog lang hebben overleefd. Men vindt nog sporen terug van hun bestaan, o.m. in het antwoord dat op 3 april 1956 door de minister van Nationale Opvoeding aan de volksvertegenwoordiger A. van den Berghe betreffende de transmutatieklassen werd gegeven en waarin

gesproken wordt over Antwerpse kinderen die na het doorlopen van de transmutatieklassen overgegaan zijn naar het vrij niet-gesubsidieerd middelbaar onderwijs.

Over het aantal transmutatieklassen in 1955-'56 vindt men nadere inlichtingen in een brochure, in 1956 uitgegeven door het August Vermeylenfonds, waaruit de volgende gegevens geput zijn.

TABEL V : Toestand 1955-'56

	Scholen	Klassen	Leerlingen
A. Voorbereidende afdelingen van het Rijksmiddelbaar onderwijs			
1. Brabant	4	21	359
2. Oost-Vlaanderen	1	3	64
3. Limburg	1	1	21
B. Gemeentelijke, aangenomen en aanneembare scholen			
1. Antwerpen	14	76	2.186
2. Brabant	15	56	1.474
3. West-Vlaanderen	1	1	21
4. Oost-Vlaanderen	4	21	588
5. Limburg	3	3	26
Samenvatting (A en B)			
Voorbereidende afd. Rijksscholen	6	25	444
Lagere scholen	43	157	4.295
Totaal	49	182	4.739

Het percentage van de Franstalige leerlingen t.o.v. de Nederlandstalige in Vlaanderen is op dit ogenblik 1 %. Men mag echter niet vergeten, dat heel wat Franstalige kinderen uit Vlaanderen in Brusselse en Waalse scholen werden (en worden) onder-

wezen.

Wanneer de toestand 1955-'56 vergeleken wordt met die van 1951-'52, komt men tot het volgende resultaat. Er was dus in 1955-'56 een lichte vermindering t.o.v. 1951-'52.

TABEL VI

	Scholen		Klassen	
	1951-52	1955-56	1951-52	1955-56
A. Lagere afdelingen van Rijksmiddelbare scholen	?	?	34	25
B. Gewoon lager onderwijs				
Antwerpen	13	14	57	76
Brabant	20	15	68	56
West-Vlaanderen	0	1	0	1
Oost-Vlaanderen	7	4	17	21
Limburg	5	3	8	3
Totaal	—	—	184	182

Deze vergelijking gaat echter mank, omdat er zich precies tussen 1951-'52 en 1955-'56 op taalgebied belangrijke gebeurtenissen voordeden die een belangrijke terugslag op deze materie hadden, nl. de publikatie van de talentelling van 1947. Hierdoor werd o.m. het „officiële” bewijs geleverd dat gemeenten als Evere, Ganshoren en St.-Agatha-Berchem in Brabant en Ronse in Oost-Vlaanderen meer dan 30 % Franstaligen telden en werden ze

op onderwijsgebied van het regime van de transmutatieklassen naar dat van de toegelaten Frans-talige scholen overgeheveld. In Brabant telde men als gevolg hiervan in 1955-'56 14 transmutatiescholen (met 54 klassen) minder dan in het vorig regime. Dit betekent echter geen Vlaamse normalisering, daar tenminste evenveel Franse scholen en klassen ervoor in de plaats kwamen. In Ronse werden 30 transmutatieklassen Franse klassen.

In feite zou men tot het besluit moeten komen, dat het transmutatieregime dus tijdens de vergelijkingsperiode aan kracht gewonnen had, maar ook hier dient weer een correctief aangebracht te worden : in Antwerpen b.v., evenals in Gent, zijn in deze periode enkele Franstalige, vrije scholen vanwege het gebrek aan subsidiëring naar het regime van de transmutatieklassen overgeschakeld.

In 1960-'61 zag de toestand er als volgt uit :

TABEL VII

	Klassen	Leerlingen
1. Voorbereidende afdelingen van het Rijksmiddelbaar Onderwijs	21	533
2. Gemeentelijke scholen	37	816
3. Vrije scholen	112	2.928
	170	4.277

Zowel het aantal klassen als het aantal leerlingen is dus licht gedaald t.o.v. het jaar 1955-'56.

In Wallonië bestonden er volgens het hierboven geciteerd ministerieel antwoord op de vraag van Van den Berghe in 1956 geen Vlaamse transmutatieklassen. Het Vermeylefonds heeft nochtans sporen van het bestaan van dergelijke klassen ontdekt in : Bergen (1 school, opgericht in 1951-'52 - afgeschaft 2 jaar later), Elouges (1 school, opgericht in 1953-'54 - afgeschaft 1 jaar later) en in Flenu (1 school, opgericht in 1953-'54 - afgeschaft 1 jaar later).

Door de wet van 30 juli 1963 werd de geleidelijke afschaffing van de transmutatieklassen bevolen, zodat ze thans verdwenen zijn.

4) Dat er tijdens de laatste decennia heel wat Franstalige gemeenschaps- en cultuurmanifestaties in Vlaanderen zijn weggevallen, is ongetwijfeld betekenisvol. Men denke b.v. aan het verdwijnen van de Franse Opera te Gent, van de Conférence du Jeune Barreau te Antwerpen, aan de beslissing tot overheveling van de Franstalige sectie van de Universiteit te Leuven enz., ook de geleidelijke vernederlandsing van organen die sinds lange jaren door de francofonen beheerst werden, wijst in de richting van een achteruitgang, althans van de invloed van de Franstaligen, zo b.v. de organisatie van Vlaamse afdelingen bij Het Rode Kruis van België, de Rotary, de Lions clubs enz.

5) Besluit : deze beperkte peilingen laten niet toe de numerieke evolutie van de Franstalige groep in Vlaanderen sinds 1947 getrouw te volgen. Ze geven een slechts vage aanduiding van een lichte achteruitgang, een tendens die over het algemeen als een vaststaand feit wordt aanvaard, ook door de Franstalige Vlamingen zelf.

Een feit is inderdaad dat zeer belangrijke sociologische gegevens op dit ogenblik tegen hen werken : een steeds meer welvarend wordende Vlaamse gemeenschap; een steeds meer inkrimpand eigen gemeenschapsleven, geen enkele juridische bescherming dan die van hun louter individuele rechten, geen eigen overheidsinstanties, geen onderwijs in de eigen taal, geen subsidiëring van hun cultuurmanifestaties.

In hun voordeel werken echter nog, en zelfs meer

dan vroeger, de stijgende tweetaligheid in Vlaanderen, het grotere mobiliteitspotentieel zowel van de bevolking als van de cultuurmedia, wat hun contact met de moedercultuur vergemakkelijkt, de steeds intenser wordende taalpropaganda van Frankrijk.

b) Toestand rondom Brussel (z. ook Randgemeenten).

De toestand te Brussel wordt besproken onder het trefwoord Brussel, zodat we er in het kader van deze rubriek niet op hoeven terug te komen.

Het is echter wel nuttig hier de toestand in het speciale arrondissement van de zes randgemeenten met taalfaciliteiten en in het arrondissement Halle-Vilvoorde te onderzoeken. Er dient onmiddellijk een onderscheid gemaakt te worden tussen aan de ene kant de zes randgemeenten met speciale taalregeling en de andere randgemeenten van Brussel, die een speciale plaats in het probleem van de francofonie in Vlaanderen innemen, omdat de verfransende invloed van de hoofdstad belangrijke sporen heeft nagelaten, en aan de andere kant de overige gemeenten van het arrondissement Halle-Vilvoorde, die minder onder deze invloed geleden hebben en waar de toestand die van het Vlaamse land benadert.

1) Randgemeenten met taalfaciliteiten. De taalwet van 2 augustus 1963 heeft taalfaciliteiten toegekend aan de inwoners van de gemeenten Drogenbos, Kraainem, Linkebeek, St.-Genesius-Rode, Wemmel en Wezenbeek-Oppem, die bovendien tot een administratief arrondissement werden samengevoegd. Sommige van deze gemeenten hadden op grond van de wet van 1932, die een mobiele taalgrens voorzag, tweetalige gemeenten moeten worden, want uit de talentelling van 1947 bleek dat ze op dat ogenblik al meer dan 30 % (de overgangsgrens) Franstaligen telden. De Vlaamse reactie tegen de talentelling, waarvan de resultaten betwist werden, en tegen het steeds vooruitschuiven van de taalgrens, had tot gevolg dat ze in het Vlaamse gebied ingelijfd bleven, maar met een speciaal taalstatuut. Hoe de toestand in deze gemeenten sinds 1947 precies geëvolueerd is, is niet, evenmin als dit voor de Vlaamse provincies het geval is, met zekerheid te achterhalen. Ongetwijfeld werkte de verfransing er nog dieper in, maar het is bepaald onmogelijk precies te weten in welke mate dit gebeurde.

De enige steekproef waarvan de resultaten, met inachtneming van veel reserves, als vergelijkingsmateriaal aanvaard zouden kunnen worden, is de federatieraadsverkiezing van 21 november 1971. De uitgebrachte stemmen werden inderdaad per gemeente geteld en daar de taalkundige verwantschap van de partijen die in het strijdperk traden meestal wel bekend is, kan men zich een, uiteraard zeer approximatief, beeld vormen van de huidige toestand. Zoals reeds gezegd, dienen er echter belangrijke reserves gemaakt te worden, want niet de taal, maar de persoonlijkheid van de kandidaten en de plaatselijke toestanden waren in vele gevallen doorslaggevend voor de verkiezing. Bovendien stelden sommige partijen op het punt van de taal gemengde lijsten voor, zodat de lijststemmen niet altijd taalkundig te klasseren waren. (Zie tabel VIII).

De lijst Liberté et Démocratie, die ook wel een Nederlandstalige benaming droeg, maar die alge-

TABEL VIII

Federatie Asse		Talentelling 1947		Federatieraadsverkiezingen 1971		
Gemeente	Totale bevolking	Franstaligen		Geldige stemmen	Franstalige lijsten	
		Abs. Get.	%		Abs. Get.	%
Wemmel	6.252	1970	31,51	7.651	2.633	34,45

meen beschouwd wordt als de tegenhanger in Vlaanderen van het Brusselse Front des Francophones (FDF), haalde 11,6 % van de stemmen. De lijst van de liberale burgemeester van Wemmel (Parti pour la Liberté et le Progrès, PLP) kreeg echter 3.176 stemmen of 41,5 %. Deze burgemeester was bij de gemeenteraadsverkiezingen de aanvoerder van de Franstaligen van zijn gemeente, zodat ongetwijfeld heel wat Franstalige stemmen op hem werden uitgebracht.

De tweetalige Belgische Socialistische Partij - Parti Socialiste belge (BSP-PSB) haalde 321 stemmen of 4,2 %. De niet zo heel Vlaamse lijst SOS-democratie, richting Blauwe Leeuwen, waarop wel een paar verfranste Vlamingen als kandidaat voorkwamen, behaalde 3,7 % van de stemmen; het is echter weinig waarschijnlijk, dat in Wemmel Franstaligen op deze lijst gestemd zouden hebben.

De Vlaamse partijen : de Christelijke Volkspartij (CVP), de Volksunie (VU) en Rode Leeuwen en SOS-democratie behaalden respectievelijk 17,2 %, 20,3 % en 1,5 + 4,2 %, d.i. samen 43,2 %.

De federatieverkiezing voor Wemmel is dus niet zeer betekenisvol geweest voor de evolutie van de francofonie in deze gemeente, daar niet bekend is, hoe kiezers die voor de lijst van de Wemmelse burgemeester stemden samengesteld zijn. Als men toch tot een besluit wil komen kan men de Franse stemmen schatten op :

Liberté et Démocratie : 11,6 %

PLP-PVV : $41,5 : 2 = 20,75$ %

PSB-BSP : $4,2 : 2 = 2,10$ %

of samen 34,45 % of een vermeerdering van ongeveer 4 % t.o.v. 1947. Er dient echter op gewezen te worden, dat het hier meer om een schatting dan om een echt statistische vaststelling gaat.

TABEL IX

Federatie Halle		Talentelling 1947		Federatieraadsverkiezing 1971		
Gemeenten	Totale bevolking	Franstaligen		Geldige stemmen	Franstalige lijsten	
		Abs. Get.	%		Abs. Get.	%
Drogenbos	3.661	1.585	43,30	3.066	827	27,00
St.-Genesius-Rode	8.166	2.058	25,20	7.858	2.461	31,30
Linkebeek	3.050	1.109	36,36	2.536	1.179	46,50

In de federatie Halle kwamen de traditionele partijen op met eentalig Vlaamse lijsten, op de BSP na, die ook wel enkele Franstalige kandidaten voorstelde (de Rode Leeuwen hadden ook een lijst ingediend), zodat het stemmenaantal van de partij Liberté et Démocratie hier wel een zekere betekenis kreeg.

De resultaten bewijzen echter dat de Franstaligen

in Linkebeek met 10 % vooruitgegaan zouden zijn t.o.v. 1947, wat niet onaannemelijk is, maar dat ze met 16,3 % gedaald zouden zijn in Drogenbos, wat heel wat minder aanvaardbaar is. Dergelijke resultaten bewijzen nog eens de zeer relatieve waarde van deze verkiezingsuitslagen als talentelling.

TABEL X

Federatie Zaventem		Talentelling 1947		Federatieraadsverkiezing 1971		
Gemeente	Totale bevolking	Franstaligen		Geldige stemmen	Franstalige lijsten	
		Abs. Get.	%		Abs. Get.	%
Kraainem	3.333	1.557	46,71	6.417	3.839	59,8
Wezembeek-Oppem	3.794	1.137	29,97	6.084	3.230	53,0

In de federatie Zaventem kwamen twee duidelijk Franstalige lijsten op, nl. de Liberté et Démocratie en de Parti Social Chrétien (PSC). Alleen de BSP en de Partij voor Vrijheid en Vooruitgang (PVV) dienden eenheidslijsten in. In Kraainem behaalden Liberté et Démocratie samen met de PSC 59,8 %, de PVV en de BSP samen 7,4 % van de stemmen,

zodat het aantal Franstaligen in deze gemeente tussen 59,8 en 67,2 % moet liggen, dit laatste, indien alle liberale en socialistische stemmen Franstalig zouden zijn, wat echter volledig onmogelijk is. Hun rijen zijn inderdaad zo uitgedund, dat men mag veronderstellen dat het vooral de Franstaligen zijn die deze partijen verlaten hebben, zodat men

kan aannemen dat, ook rekening houdend met de 3 % blanco stemmen, de Franstalige aanwezigheid te Kraainem thans omstreeks de 60 % moet liggen, d.i. een stijging sinds 1947 van zowat 13 %. Voor Wezembeek-Oppem geldt dezelfde redenering. Daar hadden de PVV en BSP samen slechts 4,3 % van de stemmen, CVP en VU 42,6 %. De Franstaligen zouden hier dus van 29,97 % in 1947 tot ca. 53 % gestegen zijn.

Er dient te worden opgemerkt dat de stijging van het aantal Franstaligen in deze randgemeenten niet zozeer te wijten is aan de verfransing van de autochtone bevolking, maar wel in eerste instantie aan de immigratie uit Brussel. De enorme aangroei van de bevolking van deze gemeenten blijkt reeds

uit vergelijking van het aantal inwoners in 1947 met het aantal ingeschreven kiezers in 1971. Wemmel b.v. telde in 1947 totaal 6.252 inwoners en had in 1971 niet minder dan 8.895 ingeschreven kiezers (daar komen dus de niet-kiesgerechtigde inwoners nog bij).

2) Enkele randgemeenten zonder faciliteiten : Het zijn niet alleen de randgemeenten met taalfaciliteiten die door steeds dieper invretende verfransing bedreigd worden, ook andere gemeenten die dicht bij de Brusselse agglomeratie liggen, lopen dit gevaar. Het kan daarom nuttig zijn ook hiervoor de gegevens van 1947 met die van '71 te vergelijken. Hier gelden uiteraard dezelfde reserves als we hierboven reeds gemaakt hebben.

TABEL XI : Vergelijkende tabel voor enkele gemeenten rondom Brussel

Federatie	Gemeente	Talentelling 1947			Federatieraadsverkiezing 1971		
		Totale bevolking	Franstaligen		Geldige stemmen	Franstalige lijsten	
			Abs. Get.	%		Abs. Get.	%
Asse	Franstalig : Liberté et Démocratie en 1 / 2 PVV-PLP en 1 / 2 BSP-PSB						
	Dilbeek	7.374	2.006	27,20	8.830	2.642	29,80
	Groot-Bijgaarden	2.241	226	10,50	3.511	914	26,00
	Zellik	2.813	439	15,61	3.885	950	24,40
Halle	Franstalig : Liberté et Démocratie en kleine fractie BSP-PSB						
	Alsemberg	2.001	220	10,99	2.085	601	28,80
	Beersel	2.637	505	19,15	2.542	826	32,50
	Ruysbroeck	5.338	603	11,30	3.735	303	8,10
	St.-Pieters-Leeuw	10.664	1.853	17,38	10.626	1.739	16,40
Tervuren	Franstalig : Liberté et Démocratie en 1 / 2 PVV-PLP en LIB (Mundeleer)						
	Hoeilaart	6.302	766	12,10	4.743	846	17,85
	Overijse	9.610	1.251	13,02	9.039	2.399	26,55
	Tervuren	8.935	1.303	19,37	6.171	1.657	22,85
Vilvoorde	Franstalig : Liberté et Démocratie						
	Grimbergen	7.298	590	8,08	6.870	802	11,70
	Meise	2.583	236	9,14	3.059	493	16,20
	Strombeek-Bever	5.276	1.091	20,68	6.680	2.080	31,10
	Vilvoorde	25.655	3.389	13,21	21.194	3.607	17,00
Zaventem	Franstalig : Liberté et Démocratie en PSC						
	Diegem	4.256	416	9,77	3.150	414	13,20
	Sterrebeek	2.438	194	7,95	3.138	893	28,50
	St.-Stevens-Woluwé	2.147	255	11,88	2.477	699	28,20

De voornaamste kenmerken van de tegenover elkaar staande kiezerslijsten hebben we reeds gegeven voor wat de Federaties Asse, Halle en Zaventem betreft; hierop hoeven we dus niet terug te komen.

In de Federatie Tervuren diende de Liberté et Démocratie eveneens een lijst met Franstalige kandidaten in. Zowel de CVP als de BSP stelden Vlaamse lijsten voor, terwijl de PVV zich op drie verschillende lijsten presenteerde, waarvan één met de nadruk op haar Vlaamse geaardheid (de PVV), de tweede (de PVV-PLP) met het accent op de oude liberaal-conservatieve traditie, met inbegrip van een zekere voorkeur voor het Frans, terwijl de

derde, de Libéraux Indépendants Bruxellois (LIB) haar Fransgezindheid deed uitkomen. Als Franstalig kan men dus beschouwen de Liberté et Démocratie, naar schatting de helft van de PVV-PLP en de volledige LIB. Alleen voor Overijse schijnt de aldus verkregen uitslag overdreven hoog uit te vallen voor de Franstaligen. Daar hebben de liberalen inderdaad niet zozeer om redenen van taal, maar vanwege de plaatselijke toestand voor de een of andere PVV-lijst met liberale richting gestemd. Ook in de federatie Vilvoorde kwam slechts één francofone partij op, de Liberté et Démocratie, die dan nog een tweetalige kiescampagne voerde. Men mag nochtans veronderstellen dat de franco-

fonen die zich tegen assimilatie verzetten, voor deze partij hebben gestemd. Alle andere partijen droegen alleen Nederlandstalige kandidaten voor en dienden zich bij de kiezers alleen in het Nederlands aan. Aan deze uitslag mag dus wel enige betekenis gehecht worden.

c) Nabeschouwingen. Het is opmerkenswaardig, dat de Vlaamse francofonen verspreid leven over de vijf provincies en dit zowel op het platteland als in de steden.

In het arrondissement Leuven zijn er volgens de

talentelling van 1947 op de 121 gemeenten slechts 29 zonder „uitsluitend” Franssprekenden en slechts 12 zonder „meestal” Franssprekenden. In Antwerpen, de provincie die het verst van de taalgrens ligt, telt men op meer dan 150 gemeenten er slechts 32 zonder „uitsluitend” Franssprekenden en 23 zonder „meestal” Franssprekenden. Het zijn meestal kleinere gemeenten.

In de steden is de bezetting wel dichter dan het gemiddeld percentage, zoals blijkt uit de volgende tabel.

TABEL XII (Telling 1947)

Steden	Enkel Fr.	Meestal Fr.	Totaal	%
Antwerper.	4.665	14.886	19.551	7,43
Brugge	723	2.371	3.094	5,87
Gent	3.352	12.589	15.941	9,60
Hasselt	279	877	1.156	3,96
Mechelen	495	1.494	1.989	3,30
Kortrijk	455	2.185	2.640	6,63
Oostende	1.302	2.931	4.233	8,53

Het feit dat de Franstaligen in Vlaanderen niet geografisch gegroepeerd, maar verspreid over het hele gebied wonen, maakt enkele zeer belangrijke gevolgtrekkingen mogelijk.

1) Ze vormen geen eigen volksgemeenschap. Het zou inderdaad moeilijk vol te houden zijn dat een zo zwakke vertegenwoordiging binnen een grotere gemeenschap het ontwikkelen van enig gemeen-

schapsleven mogelijk maakt.

De 9600 Limburgse Franstaligen b.v. zijn ongetwijfeld niet in de mogelijkheid een voldoende frequent en georganiseerd contact met elkaar te krijgen om van een Franstalige volksgemeenschap, waarbinnen alles op basis van het Frans gebeurt, te kunnen spreken. Ze kunnen alleen in het beste geval verspreide clubs vormen die zeer gedeeltelijk

Betoging van de Vlaamse Volksbeweging tegen de Franse preken aan de kust (Oostduinkerke, 1965).

aan bepaalde cultuurbehoeften voldoen.

2) Normaal kan een individueel geïsoleerd levend aantal anderstaligen binnen een goed functionerende volksgemeenschap niet aan een snelle assimilatie door de meerderheidsgroep ontkomen (vgl. de landverhuizers in Noord-Amerika, de Vlaamse immigranten in Wallonië en de gastarbeiders in West-Europa) en toch houden de francofonen het in Vlaanderen sinds vele honderden jaren uit.

Er moeten dus een of meer factoren bestaan die hun een voldoende morele en materiële steun bieden om het hun mogelijk te maken aan de Vlaamse assimilatie-druk het hoofd te bieden. Welke zijn die factoren ?

α) Hun grote-taalcomplex : De Franstalige Vlamingen putten vooral kracht uit de overtuiging dat ze door hun taal deel hebben aan de grote Franse cultuur, die de Nederlandse in waarde ver overtreft. De Nederlandse taal en cultuur zijn voor velen onder hen niet alleen van mindere waarde, maar zelfs minderwaardig, zodat ze daarop overgaan als een enorme geestelijke verarming aanvoelen.

Dit alles is des te meer waar, daar in feite Frans spreken in Vlaanderen niet alleen gelijk staat met behoren tot een hogere sociale standing, maar zelf een statussymbool is, zodat zich laten assimileren met de Nederlandssprekenden niet alleen als een cultuurverlies, maar ook als een verlaging van de

sociale stand wordt aangevoeld.

β) Hun sociale positie : De dagelijkse ervaring leert dat zeer weinig Vlaamse Franstaligen tot een familie behoren die door de eeuwen heen Franstalig gebleven is. Een verzwakking van de sociale positie was meestal voldoende om de weerstand tegen de constante assimilatie-druk te ondermijnen. Het tegenovergestelde is echter even waar : een belangrijke sociale vooruitgang van een Vlaamse familie bracht en brengt dikwijls haar verfransing met zich mee. De Franstaligheid van bijna de hele Vlaamse industrie en handelsaristocratie is b.v. van relatief recente datum. De francofone groep in Vlaanderen is dus ook geen etnische, maar een zuiver sociale statusgroep. Hij is onderhevig aan de wet van de sociale mobiliteit. Hij sterft voortdurend af, maar wordt ook voortdurend weer aangevuld.

Een gedeeltelijk maar toch betekenisvol beeld van de sociale positie van de Franstaligen binnen de Vlaamse volksgemeenschap krijgt men door de consultatie van het boek van H. Deleeck, verschenen in 1959, dat verslag uitbrengt over en commentaar levert op een taalonderzoek in de grote ondernemingen van de provincie Oost-Vlaanderen. Uiteraard kunnen hier slechts een paar samenvattende tabellen (bovendien nog ingekort) uit overgenomen worden. Het onderzoek sloeg op zowat 105 ondernemingen.

TABEL XIII : Taalgebruik van de verschillende groepen (in %)

	N.	O.N.	O.F.	F.	N. + O.N.	O.F. + F.
a) Directieleden onderling	10,5	5,7	8,6	70,5	16,2	79,1
b) Hoger kaderpersoneel						
— met directie	13,3	9,5	13,3	60,9	22,8	74,2
— onderling	12,4	16,2	22,9	44,8	28,6	67,7
c) Lager kader- personeel (bed.)						
— met directie	24,8	8,6	12,4	50,5	33,4	62,9
— met hoger kaderpersoneel	27,6	20,0	12,4	36,2	47,6	48,6
— onderling	71,4	14,3	11,4	1,9	85,7	13,3
d) Bedienden						
— met directie	34,3	9,5	13,3	36,2	43,8	50,5
— met hoger kaderpersoneel	30,5	21,0	19,0	26,7	51,5	45,7
— met lager kaderpersoneel	78,1	9,5	9,5	—	87,6	9,5
— onderling	81,0	11,4	6,7	—	92,4	6,7
e) Arbeiders						
— met meestergasten	99,1	0,9	—	—	100	—
— onderling	97,3	2,7	—	—	100	—

N. : Nederlands

O.N. : overwegend Nederlands

O.F. : overwegend Frans

F. : Frans

Dat niet de hele nijverheid in Vlaanderen, maar alleen de topfunctionarissen overwegend Franstalig zijn, vloeit voort uit het feit dat het gebruik van het Frans geleidelijk afneemt naarmate men de

sociale ladder afdaalt. Helemaal onderaan wordt 100 % Nederlands gesproken. Er zijn dus schijnbaar zelfs geen ééntalig Frans sprekende arbeiders in Vlaanderen.

Het overwicht van het Frans in de hoogste sociale bevolkingslagen wordt nog bevestigd door de statistische gegevens betreffende het taalgebruik in de Raad van Beheer en de Algemene Vergadering van aandeelhouders van de onderzochte ondernemingen. (Zie tabel XIV).

Deze toestand is ongeveer dezelfde voor alle takken

van de industrie, wat blijkt uit de gegevens van tabel XV.

Dat de Franstaligen, die in Oost-Vlaanderen slechts 2,33 % van de totale bevolking vertegenwoordigen, er ongeveer 80 % van de leidende functies in het bedrijfsleven bezetten, geeft ongetwijfeld een betekenisvolle aanwijzing omtrent hun sociale

TABEL XIV

A. In de Raad van Beheer

	N.	O.N.	O.F.	F.	N. + O.N.	O.F. + F.
Absoluut	13	3	1	80	16	81
%	12,4	2,9	1	76,2	15,3	77,2

B. In de algemene vergadering van aandeelhouders

	N.	O.N.	O.F.	F.	N. + O.N.	O.F. + F.
Absoluut	12	3	—	79	15	79
%	11,4	2,9	—	75,2	14,3	75,2

TABEL XV : Frans taalgebruik (in %)

	Textiel		Metaal		Scheikunde		Andere		Totaal	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
a) Directieleden onderling	81,6	(75,6)	76,9	(69,2)	81,8	(72,7)	68,7	(50,0)	79,1	(70,5)
b) Hoger kaderpersoneel										
— met directie	78,6	(63,2)	69,2	(69,2)	81,8	(72,7)	56,1	(37,4)	74,2	(60,9)
— onderling	70,8	(46,2)	61,5	(46,1)	81,8	(63,6)	50,0	(25,0)	67,7	(44,8)
c) Algemene vergadering van aandeelhouders	78,4	(78,4)	76,9	(76,9)	81,8	(81,8)	56,3	(56,3)	75,2	(75,2)
d) Raad van-Beheer	81,5	(80,0)	69,2	(69,2)	81,8	(81,8)	62,4	(62,4)	77,2	(76,2)

(kolom 1 : F + O.F. - kolom 2 (tussen haakjes) : F)

standing. Deze geeft echter alleen een statistische bevestiging van wat reeds sinds lang bij ervaring bekend was.

γ) Tweektaligheid : Het voortbestaan van de francofone groep wordt geconditioneerd door de aanwezigheid van een groot aantal tweektalige Vlamingen. Het is duidelijk dat de eentalige francofonen, gezien het relatief geringe aantal gesprekspartners binnen de eigen groep nog andere tegenspelers moeten hebben om hun leven in Vlaanderen zowel materieel als geestelijk te kunnen organiseren. Die hulp krijgen ze van een belangrijk percentage Vlamingen die ook Frans kennen.

Ziehier wat de telling van 1947 over deze groep leert :

TABEL XVI : Tweektaligen (meestal Nederlands)

Provincie of arrondissement	Aantal	%
Antwerpen	208.543	16,27
Oost-Vlaanderen	173.136	14,56
Limburg	52.826	11,64
West-Vlaanderen	171.682	18,60
Arrondissement Leuven	48.792	15,58
Totaal	654.979	

Ook hier dient een zekere reserve te worden gemaakt, want de kennis van het Frans is een statussymbool dat vele Vlamingen zich nogal gemakkelijk aanmeten. Dat echter een groot aantal Vlamingen min of meer goed Frans spreken, is een feit.

Het is zelfs meer dan waarschijnlijk dat de hierboven genoemde percentages sinds 1947 nog zijn opgelopen. Inderdaad, in honderden lagere scholen van het Vlaamse land worden thans naschoolse Franse lessen gegeven en sinds de Tweede Wereldoorlog heeft het middelbaar onderwijs, waar een tweede taal (meestal Frans) grondig wordt onderwezen, een enorme vlucht genomen. Bovendien is vooral de laatste 25 jaar de techniek en de technische uitrusting voor de taalstudie enorm geperfectioneerd (platen, bandopnemers en -afspelers, audiovisuele methoden in taallaboratoria, enz.) en is de geografische mobiliteit van de bevolking enorm gestegen, zodat meer mensen met andere talen in betrekking komen. Het ligt voor de hand dat deze tweetaligen hun kennis niet alleen in het buitenland of in Vlaanderen ten behoeve van buitenlanders gebruiken, maar dat ze deze ook in belangrijke mate ten dienste stellen van de Frans-talige Vlamingen.

De vraag dient gesteld, of het aantal tweetaligen in

Vlaanderen hoger ligt dan in andere taalgemeenschappen. Een vergelijking met een paar provincies in Wallonië ligt hier weer voor de hand.

Bij deze vergelijking dient echter te worden opgemerkt, dat deze zg. Walen die ook Nederlands

kennen, in feite meestal ingeweken Vlamingen zijn die nog niet volledig geassimileerd zijn, hoewel ze dit proces niet tegenwerken, en die dan ook hun tweetaligheid niet ten dienste stellen van een volksvreemde topklasse.

TABEL XVII : Walen die Nederlands kennen (talentelling 1947)

Provincie of arrondissement	Totale bevolking	Franstaligen die ook Nederlands kennen	%
Henegouwen	1.210.221	71.281	5,89
Namen	336.090	14.842	4,16
Arrondissement Nijvel	181.866	17.179	9,44

De percentages in Wallonië liggen belangrijk lager dan in Vlaanderen. Uit een vergelijking met de resultaten van de vorige talentellingen blijkt echter dat het aantal ook daar groeit.

δ) De nabijheid van Franstalige gebieden : Het hoeft wel geen betoog dat de nabijheid van Frankrijk aan de ene kant en de aanwezigheid binnen de Belgische staatsgrenzen van een georganiseerde Franse volksgemeenschap aan de andere kant, het voortbestaan van de Franstaligen in Vlaanderen vergemakkelijkt. Het is hun inderdaad mogelijk voortdurend contact te blijven bewaren met de moedercultuur en haar scheppende organen die binnen deze gemeenschappen leven : scholen, toneel, kunst, radio, televisie, pers, uitgeverijen enz. Ze voelen zich zo nooit vereenzaamd en zijn in staat hun taal- en cultuurleven voortdurend op peil te houden.

Er zijn uiteraard nog veel andere oorzaken voor het ontstaan van een zo complex probleem, o.m. politieke en historische. Het is nochtans niet mogelijk hierop in het kader van dit stuk in te gaan.

d) *Betekenis en gevolgen van de Franse aanwezigheid in Vlaanderen.* Dat de aanwezigheid van een relatief kleine, maar sociaal zeer belangrijke groep Franstaligen voor de Vlaamse volksgemeenschap hoogst nadelige gevolgen heeft, behoeft geen betoog.

Er is eerst en vooral de sociologische en culturele aanwezigheidspolitiek. De aristocratie en de hogere burgerij spelen, of men dit sociaal verantwoord acht of niet, in alle volksgemeenschappen sociologisch en cultureel een eerste-rangrol. Niet alleen bekleeden ze de leidende posten, maar ze zijn de gangmakers van cultuur en levensstijl van het volk : ze leren door hun voorbeeld het volk volgens zekere morele en schoonheidsnormen te leven en hun bevoorrechte sociale positie maakt het hun mogelijk bepaalde cultuurmanifestaties en -industrieën in het leven te roepen en tot ontwikkeling te brengen.

In Vlaanderen leeft er aan de hoogste top van de sociale piramide een klasse die voor de Nederlandse cultuur totaal onvruchtbaar blijft : hun levensstijl is die van een vreemde natie, hun culturele inspanningen en uitgaven komen ten goede aan een andere cultuur. Van het culturele standpunt van het grote publiek uit gezien blijven de functies, door hen in de maatschappij ingenomen, onbezet. De sociale piramide is afgeknot : een deel van de leidende klasse laat verstek gaan, zodat de normale gezonde inwerking van hoog naar laag niet of slechts gedeeltelijk plaatsvindt.

Er is echter ook de wellicht dikwijls onbewuste,

maar daarom niet minder positieve verstoring van het Vlaamse volksleven. De hogere sociale standen en de elite zijn niet alleen binnen de gemeenschap leidinggevend, maar zijn ook ambassadeurs van hun volk naar buitenuit.

De positieve verstoring doet zich echter niet alleen op het literair-psychologische vlak voor, maar ook op het veel hardere en voor de volkswelvaart belangrijkere terreinen van de sociale, politieke en economische vooruitgang. Het zou niet moeilijk zijn aan de hand van de Belgische geschiedenis te bewijzen dat tijdens de laatste eeuw de Franstalige vertegenwoordigers uit Vlaanderen in het parlement bijna doorlopend de volkse en sociale opgang van Vlaanderen getracht hebben tegen te werken en af te remmen. Taalopgang gaat dikwijls gepaard met sociale vooruitgang en vice versa. Om dit te illustreren is het voldoende zich de hardnekkigheid te herinneren waarmee de Franstalige Vlamingen zich tegen de vernederlandsing van de Gentse universiteit hebben verzet. Ook de houding van de Franstaligen in de Vlaamse gemeenten rondom Brussel is typisch voor de aanslag die zij plegen op het bestaan zelf van de Nederlandstalige volksgemeenschap aldaar.

LITERATUUR : *Persgids* (Interdiocesaan Centrum, Brussel); - Algemene volkstelling op 31 december 1947, indeling naar de gesproken landstalen (*Belgisch Staatsblad*, 26 juni 1954); - *De transmutatieklassen* (A. Vermeylenfonds, 1956); - H. Deleecq, *De taaltoestanden in het Vlaams bedrijfsleven* (1959); - K. Hemmerechts, *Het Triëst van het Noorden* (1964); - D. Wilmars, *De psychologie van de franstaligen in Vlaanderen* (1966); - J. Gol, *Le monde de la Presse en Belgique* (CRISP, 1970); - J.B., *Franse taaleilandjes in Vlaanderen - Naar geleidelijke normalisering*, in *De Brusselse Post* (mei 1971).

EDGAR VAN CAUWELAERT

B. VLAMINGEN IN WALLONIE

In dit artikel gaat het om Vlamingen die in de 19de en 20ste eeuw naar Wallonië emigreerden, die daar als afstammelingen van immigranten zijn opgegroeid of die daar om beroepsredenen tijdelijk moesten verblijven. Het onderwerp werd totnogtoe in verscheidene publikaties over de Vlaamse en de sociale beweging slechts fragmentair behandeld. Het gaf aanleiding tot talrijke journalistieke bijdragen en reportages. Maar het wacht nog op een algemene studie. Zo moet de geschiedenis van het Werk der Vlamingen nog geschreven worden en bestaat er ook nog geen samenvattende studie over de houding die de politieke partijen en de diverse flamingantische stromingen in Vlaanderen tegenover het probleem hebben aangenomen.

1. AANTAL.

De grote golf van de Vlaamse emigratie naar Wal-

lonië viel samen met de vlucht naar de grote steden, met de emigratie naar Amerika en met de tijdelijke of definitieve „trek” naar Frankrijk. Het hoogtepunt lag dus in de 19de eeuw en het begin van de 20ste eeuw.

Hoevelen hebben zich sinds de eerste uitwijking na 1830 in Wallonië gevestigd? In 1909 waren daar, volgens Paul Fredericq in zijn toen verschenen Schets eener Geschiedenis der Vlaamsche Beweging, 122.500 Vlamingen woonachtig. Op het vijfde congres van het katholieke Werk der Vlamingen, in september 1929 te Luik, sprak men over „meer dan 300.000”. Frans van Mechelen meende in 1957, in zijn boek De ontwikkeling van de Volkskracht in Vlaanderen, dat er sinds 1830 „een netto verplaatsing” van een half miljoen Vlamingen naar Wallonië geweest kan zijn. In juni 1972 schreef de organisatie Band over „ruim 300.000 Vlamingen” en 55.000 tot 60.000 gezinnen.

De massale uitwijking begon ingevolge de economische crisis in het midden van de 19de eeuw, die werkloze arbeiders en arme kleine boeren wegdreef uit hun streek. Terwijl de landbouw en de textielindustrie in het volkrijke Vlaanderen zware klappen kregen, begon de nijverheid te bloeien in het Waalse land, waar men handen te kort kwam. De bevolking in de centra van kolenmijnen en staalfabrieken groeide snel en veel sterker dan b.v. in Antwerpen, dat in Vlaanderen het hoogst percentage haalde. Lodewijk de Raet gaf onthullende percentages van de ingeborenen in de Waalse industriesteden tussen 1864 en '90. In Charleroi vormden ze slechts 34,35 % van de bevolking, in Verviers 54,72, in Bergen 55,41, in Luik 56,43, in Seraing 59,32, in Jumet 61,45, in Gilly 65,18, in Doornik 66,27. Het leed geen twijfel dat de rest voor het grootste gedeelte uit geïmmigreerde Vlamingen bestond.

De Raet schreef in 1906 over Het Bevolkingscijfer en het Stambelang, een bijdrage die werd opgenomen in zijn werk Vlaanderen Economische Ontwikkeling. Over de toen sinds ongeveer 50 jaar verhuisde Vlamingen zegt hij daarin dat, „(zij) hun nationaliteit behouden hebben en, gesteld de vruchtbaarheid der Vlaamsche vrouwen, hun getal in de Waalsche gewesten zeer aanzienlijk moet zijn”. Hij geeft echter een statistiek waaruit blijkt hoe de immigranten zich aanpassen :

Spraken	enkel Vlaams	Vlaams en Frans
	provincie Luik	
1866	21.490	16.338
1880	20.216	22.054
1890	17.743	43.286
1900	15.231	40.828
	provincie Henegouwen	
1866	15.476	17.566
1880	13.836	23.804
1890	11.303	36.946
1900	15.772	46.237

„Men vergete daarbij niet”, zegt De Raet, „dat elk dier provinciën nog een kleine oorspronkelijke Vlaamsche bevolking bezit : het canton Aubel in de provincie Luik, Edingen en omliggende gemeenten in Henegouwen”.

„De bovenstaande cijfers bewijzen dat de Vlamingen snel hun nationaliteit verliezen : de kolom der enkel-Vlaamsch-sprekenden vertegenwoordigt de laatst aangekomenen; de Fransch-sprekenden, dege-

nen die reeds langer in 't Walenland verblijf houden, misschien voor een deel ook de kinderen, die van hun ouders Vlaamsch leerden”.

In 1865 woonden er, volgens de toenmalige kroniekschrijver van de paters Redemptoristen in Luik, reeds meer dan 20.000 Vlamingen in deze stad, meestal arbeiders.

Omer Wattez, een der eersten die over het vraagstuk van deze voor de Vlaamse nationaliteit verloren gaande emigranten publiceerde, noemt in *De Vlamingen in het Walenland* (1903) de volkstelling van 1900. In Doornik, waar Wattez als leraar woonde, waren er toen op 35.000 inwoners 1853 die tweetalig en 319 die uitsluitend Nederlandstalig waren. „Er zijn dus 2172 Vlaamsch-sprekenden”, zegt Wattez, die de Vlaamse meerderheid van de twee aldaar gelegeerde regimenten niet meetelt. Voor geheel het bestuurlijk arrondissement Doornik telde hij in 1890: 4.802 die Vlaams en Frans spraken en 1085 Vlaams alleen, d.w.z. 5.887 Nederlandstaligen. Wattez signaleert verder een ander, nieuw aspect van de emigratie: ook boeren komen naar Wallonië: „Bijna alle pachthoeven, welke in de tien laatste jaren te huur werden gesteld, werden door de Vlamingen betrokken, welke meest tot de begoede Vlaamsche landbouwersstand behoren”.

Ook de verkoopscijfers van Vlaamse kranten in Wallonië zouden ons een idee kunnen geven van de omvang van de emigratie, maar men moet natuurlijk rekening houden met het feit dat vele arbeiders in die tijd-zonder-leerplicht niet of maar slecht konden lezen. Zo werd op het congres van het Davidsfonds van 1907 in Tongeren gemeld dat dank zij de Union Catholique van Luik in die stad ruim 1500 abonnementen van de katholieke *Gazet van Antwerpen* en het eveneens katholieke *Het Nieuws van den Dag* (uit Brussel), twee populaire dagbladen, werden geplaatst. In 1908 gingen volgens Fredericq 6.300 exemplaren van het typische arbeidersblad *Het Laatste Nieuws* (liberaal) uit Brussel naar Luik (3.500) en Charleroi (2.800). Dat is veel, als men weet dat de totale oplage van *Het Laatste Nieuws* toen 68.000 bedroeg. (In 1965 verkocht deze krant één procent van de bijna 300.000 ex. in Wallonië).

Fredericq die, zoals gezegd, in 1909 sprak over 122.500 Vlamingen in geheel Wallonië, gaf er 60.000 op voor het arrondissement Luik, 23.000 voor het arrondissement Charleroi, 21.000 voor het arrondissement Bergen, 11.500 voor het arrondissement Doornik en 7.000 voor dat van Nijvel. Tevens sprak hij over „verspreide groepjes”.

In 1925 werd te Montignies-sur-Sambre, op het derde algemeen congres van het Werk der Vlamingen, een verslag uitgebracht over de immigranten in de streek van Charleroi, een verslag volgens hetwelk de statistieken totnogtoe „niet veel meer dan gissingen” waren, „gesteund meer op een oppervlakkige beschouwing dan wel op een nauwkeurig onderzoek”. De mensen van Montignies hadden wat meer willen doen. Zij maakten een studie op basis van de kiezerslijsten van 1925-'26 van de elf gemeenten die ze als de streek van Charleroi beschouwden. En ze kwamen tot de slotsom dat er op de 205.734 inwoners 25.277 Vlamingen waren.

Na Luik scheen deze streek het grootste aantal immigranten uit het Vlaamse land te tellen. Te Montignies zelf was zeker een vijfde van de bevol-

king van Vlaamse afkomst. In 1925 telde men er 4.146 Vlamingen op de 25.000 inwoners en in 1929 spande de gemeente de kroon van het Henegouwse met 7 à 8.000 Vlaamse inwoners. Niet voor niets noemde men het toen „het Vlaamse dorp”. Net zoals men de wijk Louvy te Gilly „Klein Zele” heette, omdat er daar zoveel mensen uit Zele (Oost-Vlaanderen) bijwoonden. Een kenmerkend detail van de toenmalige inwijking was inderdaad, dat dorpsgenoten elkaar ook in Wallonië opzochten en in dezelfde buurt wilden wonen.

De Waalse jezuïet Lemaire, die over demografische problemen publiceerde, vertaalde het verslag voor enkele Franstalige bladen en meende dat het beneden de waarheid bleef. Hij zei dat reeds een achtste van de Waalse bevolking van Vlaamse afkomst was. Op het reeds genoemde vijfde congres van het Werk der Vlamingen in 1929 werden opnieuw statistieken meegedeeld. Daaruit moest blijken dat er in de stad Luik, op dat ogenblik, tenminste 16.000 Vlamingen waren en dat er in het Luikse zeker 75.000 konden worden geteld. Voor de hele streek van Charleroi sprak men van 50.000 Vlamingen, voor Bergen en omstreken van 10 tot 15.000. In het Centrum zouden er toen tenminste 20.000 verbleven hebben en in heel Henegouwen ongeveer 150.000.

Bij al deze definitieve emigranten moet men de vele duizenden „semainiers” en „saisoniers” rekenen, mensen dus die om de week naar huis terugkeerden of die een aantal weken of maanden in de seizoengevoelige industrie en landbouw gingen werken.

2. PROLETARISCHE MASSA.

De omstandigheden waarin deze mensen jarenlang hebben geleefd, in een tijd toen er van sociale wetten en achturige werkdag amper sprake was, kan men zich thans moeilijk voorstellen. Jules Verstraelen citeert in Vlaanderen door de Eeuwen heen (1951) de bestuurder van het provinciaal museum van het nijverheidsonderwijs in Charleroi, die het in 1911 had over de „cohortes profondes de ces colosses massifs, bruts, que nul poli n'a jamais frotté, pas même le premier doucissage de l'enseignement élémentaire qu'ils n'ont pas subi, l'école n'étant pas obligatoire chez nous. Ces malheureux vivent entre les mines et l'estaminet une existence parfaitement animale”.

In een in oktober 1921 in De Standaard gepubliceerd artikel vertelt Cl. van der Straeten, bestuurder van de Maatschappelijke Werken te Seraing (bij Luik), hoe de Vlaamse arbeiders meestal de slechtste huizen bewoonden, in steegjes en „achterstraatjes”, al verdienden ze dan ook meer geld dan in Vlaanderen mogelijk was. Andere voorbeelden doen evenzeer denken aan de levensomstandigheden van de tegenwoordige vluchtelingen en gastarbeiders in de bidonvilles en de achterbuurten van de grote steden.

De Waalse minderbroeder Martial Lekeux, bekend door zijn boeken over zijn oorlogservaringen aan het IJzerfront, geeft in zijn biografie Maggy (1926) - het levensverhaal van zijn zuster, die zich voor de godsdienstige actie onder de immigranten in Luik opofferde - een beeld van de situatie vóór en tijdens de Eerste Wereldoorlog. „Zooals alle de nijverheidssteden (zegt hij, in de vertaling van A. Buttiens) trekt Luik van elders een heele werkers-

bevolking samen : zoo komt het dat deze zoo Waalsche stad, met de voorsteden er bij, meer dan vijftigduizend Vlaamsche uitwijkelingen telt. Over het algemeen is het natuurlijk niet het puik van het Vlaamsche land dat ernaartoe stroomt. Die van Glains, Ans, Montegnée, Saint-Nicolas, voorsteden in de nabijheid van het Franciskanenklooster, zijn bijna allemaal mijnwerkers, fabriekvolk of arbeiders aan het spoor. Hun toestand is verbeterd sedert de oorlog, maar in die tijd waren die ontwortelden te beklagen. Saamedrumd in te enge kamers met doorgaans kroostrijke gezinnen, een onverstaaubar koeterwaals sprekend, onbekwaam om hun belangen te verdedigen, waren ze aan allerhande uitbuitingen ten prooi”.

Ook buiten het Luikse vormden de mijnwerkers in die tijd de meerderheid onder de geïmmigreerde Vlamingen. Volgens het congresverslag van 1925 vond men in de streek van Charleroi het grootste aantal bij het koolputtersvolk. Er was ook een gering aantal „stielmannen” in de glasnijverheid : „De andere zijn meestal daglooners : manoeuvres in de fabrieken, aardewerkers, enz. enz., met één woord de koelies der grootnijverheid. Het getal stielmannen is bitter klein. Daarna komt een goed getal staatswerklieden, bedienden, handelaars, zelfs enige ambtenaren”. Het verslag vermeldt dat Oost-Vlaanderen de grootste bron van werkkrachten voor Charleroi was (zoals Limburg natuurlijk Luik „bevoorraadde”). Deze proletarische massa, vrijwel ongeletterd en eentalig-Vlaams, kwam dus terecht in een streek waar ze moest werken en leven onder eentalig Franse meesters en waar nooit officieel sprake zou zijn van onderwijs in haar eigen taal. Ondertussen werd haar streek van herkomst, Vlaanderen, waar een gegoede minderheid van francofonen het voor het zeggen had, op zijn minst tweetalig, zoniet eentalig Frans bestuurd.

Bij de beoordeling van de situatie mag men dan ook niet vergeten, dat ze essentieel niet te vergelijken was met die van de Franstaligen in het Vlaamse land : de ene groep bestond uit arme werklieden, die zich in hun lot moesten schikken, de andere uit de bovenlaag die haar wil oplegde.

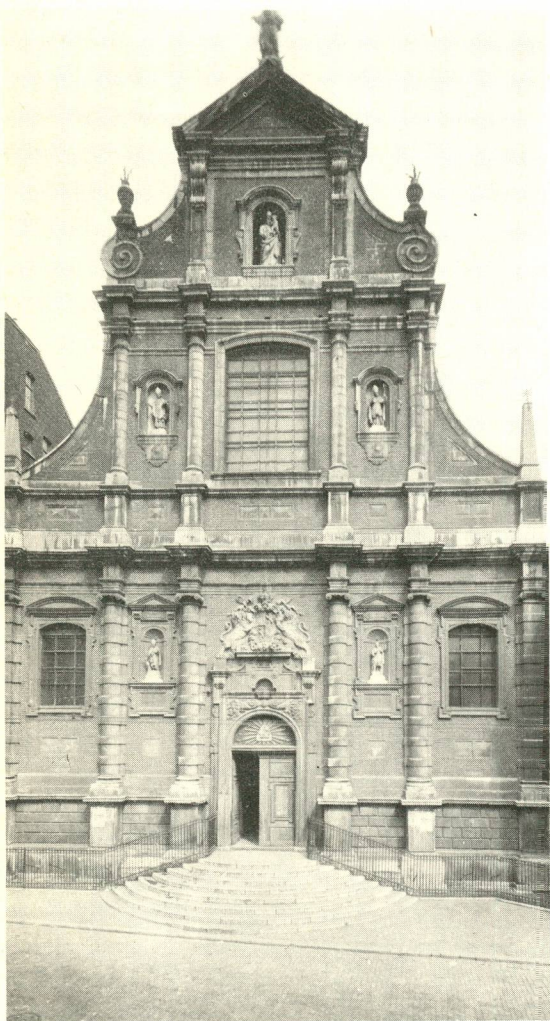
3. WERK DER VLAMINGEN.

De eerste vereniging die zich om de geïmmigreerde Vlamingen bekommerde, was een „apostolisch Vlaamsch Werk”, zoals men het toen noemde. Het ontstond in Luik in 1865, in het klooster van de Redemptoristen. Volgens de kroniekschrijver van dat klooster waren de meer dan 20.000 Vlamingen van die stad toen „meest arbeiders, die omdat ze de Fransche taal niet machtig zijn, op godsdienstig gebied te Luik bijna totaal worden veronachtzaamd. Immers de vlaamsche arbeider die in Wallonië vertoeft, verstaat nogal vlug het waalsch dialect, en leert zelfs gemakkelijk waalsch spreken, maar het grootste deel van de vlaamsche arbeiders leerde nooit „fransch” spreken... en vandaar trekken ze geen nut uit de fransche godsdienstonderichtingen die in onze kerken worden gegeven. Iedereen ziet dat de oprichting van een apostolisch werk noodzakelijk is om te zorgen voor de vlaamsche arbeiders te Luik”. Deze kroniekschrijver en andere bronnen zeggen dat het Werk eigenlijk de hervatting was van een vroeger initiatief : in 1581 werd al een Limburgse franciscaan naar Luik geroepen om er voor de Vlamingen te zorgen en kreeg er de beschikking over een kapel in de ka-

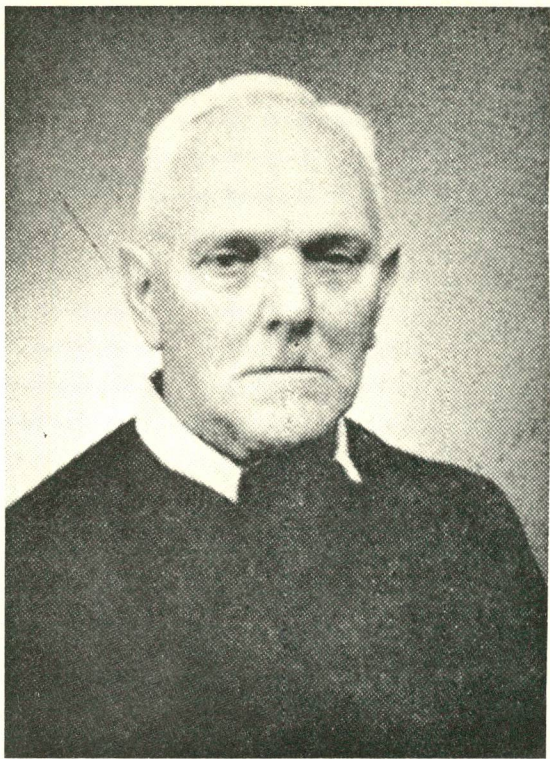
thedraal, een kapel die ten tijde van de Franse revolutie werd afgeschaft.

Het „apostolisch Vlaamsch Werk” begon op initiatief van de rector van de Redemptoristen, ter gelegenheid van een kerkelijk jubileumjaar. Zijn Vlaamse missen en andere godsdienstige plechtigheden vonden meteen veel bijval. Na een paar maanden kwam de eerste bestuurder, pater Goedts, een Antwerpenaar, biechtvader van kardinaal Dechamps. In 1866 was het klooster een centrum van hulp aan slachtoffers van een cholera-epidemie die in Luik 4.000 mensen trof, onder wie veel Vlamingen. De invloed van die hulp bevorderde het Werk, dat bij elke onderrichting een duizendtal aanwezigen telde.

In 1868 ontstond het ontwerp voor een genootschap „om de vlaamsche deelgenooten in hunne geestelijke en lichamelijke noodwendigheden bij te staan”. Zo werd in 1869 een „Vlaamsch Gezelschap” goedgekeurd dat men onder de bescherming van de heilige Joannes Berchmans plaatste, met als „doelwit de banden van onderlinge verbroedering tussen de Vlamingen die reeds te Luik gevestigd zijn nauwer samen te brengen”. Er zou een „broederschap ter ere van de smertvolle Herten van Jezus en Maria”, d.w.z. een ziekenhulp, bij komen, evenals een „werk van onderlinge Bijstand”

Kerk Rue Hors-Château te Luik.

Pater Bogaerts.

(armenhulp), een „Vlaamsche Katholieke Kring” (voor ontspanning), een patronaat voor de jeugd, een zangvereniging, een bibliotheek met Vlaamse boeken en een kring voor in Luik gelegerde Vlaamse soldaten.

In het begin huurde men voor het Werk een huis, eerst in de rue Hors-Château, daarna in de rue du Palais. In 1881 begon een comité een actie voor een nieuw en eigen tehuis. Dit comité genoot de steun van plaatselijke notabelen (met nogal wat Vlaamse namen) en van mgr. Rutten, erevoorzitter. Dankzij giften van „edelmoedige en vlaamschminnende herten” kon men weldra onder leiding van de toenmalige bestuurder pater Alfons van Peteghem op de Mont de Bueren in Luik een gebouw in Vlaamse stijl oprichten, met feestzaal, bibliotheek, vergaderlokalen enz., dat zowat 70.000 fr. kostte.

Het Werk bloeide en telde in 1886 drieduizend leden, wat bijna zoveel is als de toenmalige katholieke arbeidersverenigingen van de Franstalige Luikenaars. Omstreeks 1900 ontving het Werk nieuwe stuwkracht onder leiding van pater Bogaerts, die van 1896 tot 1925 de verantwoordelijkheid droeg en die, na een vernieuwde toneelgroep, in 1900 ook een Mariavereniging oprichtte waar de 1200 Vlaamse dienstmeisjes in Luik, vooral afkomstig uit Limburg, ontspanning konden vinden.

P. Gérin bespreekt dit Werk in zijn bijdrage voor het verzamelboek 150 Jaar katholieke Arbeidersbeweging in België (1789-1939). „Het opmerkelijke is, zegt deze Franstalige auteur, dat voor de eerste maal in de geschiedenis van de katholieke sociale beweging Franstalige katholieken uit de burgerij een werk ter bevordering van de sociale vrede oprichten dat niet op economisch vlak ligt,

maar een zuiver cultureel werk is. Voor de eerste maal brengen Walen in praktijk dat de Vlaamse arbeider Vlaams moet kunnen spreken en zijn taalgenoten moet kunnen ontmoeten in een omgeving die hem vertrouwd is (...) Het principe dat aan dit werk ten grondslag ligt, gaat ervan uit dat de Vlaming innerlijk wordt aangetrokken door alles wat Vlaams is. De gemeenschappelijke oorsprong, opvoeding, cultuur, godsdienst en taal smeden een band tussen de Vlamingen die men onmogelijk kan verbreken, die men daarentegen moet bewaren en versterken”.

Niettemin is het duidelijk dat dit paternalistisch geïnspireerde initiatief in de toenmalige Belgische situatie alleen maar tot resultaat kon en mocht hebben: de overgang van de immigranten naar de Waalse gemeenschap te vergemakkelijken.

Toen de Buerenberg, zoals men het Werk in de volksmond noemde, het niet meer alleen aan kon, kwamen in 1906 de Minderbroeders te hulp. Hun klooster in de rue de Hesbaye werd het centrum van waaruit ze vooral het westelijk gedeelte van Luik gingen bewerken. Pater Norbertus Claes was er de eerste bezieler van de activiteiten, die net als bij zijn collega's pensioen- en spaarkassen omvatten, boekerijen, zang- en toneelgroepen, maar ook Vlaamse cursussen en vakbonden.

In 1904 was er ook een Werk opgericht in een gebouw aan de rue André Masquelier in Bergen, dat de Minderbroeders ter harte namen. Typisch voor deze stichting was, dat ze niet alleen voor de Vlaamse arbeiders en middenstanders in deze stad moest zorgen, maar ook voor de verspreid wonende Vlaamse landbouwers uit de omliggende dorpen. In 1909 ontstond nog een Werk te Montignies-sur-Sambre, dank zij de Temsenaar en minderbroeder Regalatus Geysen, die van 1910 af buiten die gemeente afdelingen stichtte en die vlakbij zijn klooster een „kring” bouwde.

4. VERLOREN VOLKSKRACHT.

P. Fredericq klaagt er in zijn Schets over, dat de liberalen in de 19de eeuw, vergeleken met de katholieken, bitter weinig voor de Vlamingen in Wallonië deden. Hij vermeldt de stichting, in oktober 1868, van een taalminnend studentengenootschap aan de Luikse universiteit, met de naam De Vlaamse Eendracht. Dit initiatief ging uit van de Turnhoutse student Gustaaf Meses, die ook voor de werklieden en kleine burgers voordrachten begon te organiseren, waarvoor hij kon rekenen op vooraanstaande Vlamingen. Meses stierf zeer jong, in 1870, en zijn instelling verdween spoedig. „Enkele pogingen om onzijdige, 't is te zeggen niet-clericale maatschappijen op te richten, werden nu en dan zonder veel gevolg aangewend door de Luiksche Vlamingen zelve uit de kleine burgerij”, zo zegt Fredericq. Hij citeert het Kinkergenootschap, in 1886 opgericht en genoemd naar de Nederlandse hoogleraar die ten tijde van het Verenigd Koninkrijk, vóór 1830, in Luik doceerde en die de apostel van het Nederlands in Wallonië wordt genoemd. Voorzitter was A. du Mont, leraar aan het athe-neum in Luik. Het Kinkergenootschap was een kleine kring burgers die lezingen en besprekingen hield en ook volksvoordrachten met muziek organiseerde. In juli 1888 richtte het in de wijk Outre-Meuse een openbare volksbibliotheek met 2.500 boekdelen en 400 lezers op. In 1894 werd in Luik ook de Vereenigde Vlamingen gesticht, een vereni-

ging die vooral Vlaamse toneelopvoeringen hield en die door de geestelijkheid bestreden werd. Fredericq vermeldt nog de Vlaamsche Kring van Omer Watez, die in 1890 in Doornik door ambtenaren en kooplui werd gesticht en die een bibliotheek oprichtte en letterkundige avonden gaf. Verder was er „de laatste jaren” (Fredericq publiceerde dit in 1909) in Luik, behalve Vlaamse politieke wijkverenigingen van de katholieke partij, een kring van Vlaamse Progressisten tot stand gekomen. De actie en de betekenis van deze groeperingen moeten nog onderzocht worden. Meer inlichtingen verstrekt deze kroniekschrijver over het optreden van het Algemeen Nederlands Verbond (ANV), dat op een algemene vergadering van zijn Groep België, op 3 juli 1903, ingaande op een voorstel van Theo Coopman een commissie samenstelde om de culturele toestand van de Vlamingen te onderzoeken. In zijn brochure *De Vlamingen in het Walenland* (1903), waaruit we reeds cijfers hebben genoemd, antwoordt Omer Watez op een rondvraag van het ANV.

Watez trof „onze stam- en taalgenoten” in Doornik, behalve bij de spoorwegen en het leger, vooral aan in het bedrijf van slager, bakker en schoenmaker. (Ook elders heeft men later gesignaleerd dat er nogal wat Vlamingen in deze beroepen werkten.) Watez zegt: „De Vlamingen, welke in Doornik tot de arbeidersstand behooren, verdienen een loon, dikwijls hooger dan dat hunner Waalsche mededingers. De Vlaamsche werkman is bekend als moedig en werkzaam, terwijl de Doorniksche arbeider zich verlaat op het overgroot inkomen (sic!) van het Bureel van Weldadigheid, dat ondersteuning verleent aan een derde van de bevolking der stad. Met de verstandelijke ontwikkeling der Vlaamsche werklieden is het over 't algemeen ellendig gesteld”.

Watez beschrijft hoe verwonderlijk veel Vlaamse namen men in Doornik aantrof, maar zij behoorden meestal toe aan mensen die ze zelf niet meer behoorlijk konden uitspreken. De immigranten konden in de zo niet vijandig gezinde, dan toch onverschillige en tegenover de Vlaamse cultuur onwetende Franstalige omgeving, niet standhouden en zijn van de tweede generatie af al verfranst. De dialect sprekende immigranten lazen bijna nooit Nederlands, Vlaamse kranten en boeken waren er vrijwel niet, liberale bladen hielden de strijd tegen de V.B. levend, de katholieke bladen bleven in dit opzicht meestal afzijdig, het onderwijs van het Nederlands in de Waalse scholen was miniem en vele Waalse onderwijzers stonden vijandig tegenover de V.B. Wilde men de immigranten Vlaams houden, dan moest er voor de kinderen van Vlamingen vooreerst geregeld en doelmatig onderwijs in het Nederlands komen, zoals Waalse kinderen in Vlaanderen Franstalig onderwijs konden krijgen. Op de tweede plaats dacht Watez aan het oprichten van genootschappen, letterlievende kringen, kunstgezelschappen enz. Maar zijn eigen ervaring was niet hoopgevend. In Doornik was hij een tiental jaren voordien zelf met een kring begonnen. Velen die daarvoor in aanmerking kwamen, waren echter bang voor Waalse tegenkating, die hen in hun belangen zou kunnen schaden. Er kwamen 60 à 80 leden, vooral ambtenaren, bedienden, handelaars. Wat er later van geworden is, weten we niet, behalve dat de kring zich zou aan-

sluiten bij het ANV. Wattez verliet Wallonië in 1906.

In dat jaar stelde L. de Raet op zijn beurt vast, hoe snel het stambewustzijn bij de immigranten verzwakte of verdween. Als voornaamste oorzaken noemde hij hun aanpassingsvermogen, hun geringe geestelijke ontwikkeling, hun ondergeschikte positie, die hen verplichtte zo snel mogelijk in de Waalse gemeenschap op te gaan om de min of meer vijandige behandeling uit te schakelen. Voeg daarbij de verfransing door het onderwijs, want nergens bestonden Vlaamse klassen of scholen, en het gebrek aan ontwikkelde Vlamingen die leiding konden geven.

De Raet zag een aanzienlijk deel van de Vlaamse volkskracht verloren gaan door de emigratie naar Wallonië, naar Frankrijk en naar de grote steden, vooral Brussel. Om die drievoudige stroom tegen te houden moesten vooreerst de bestaansmiddelen in Vlaanderen zèlf verbeteren, zegt hij. Zo was hij een der eersten om het kwaad aan de wortel te bestrijden. Het probleem van de emigrant lag allereerst in het arme Vlaanderen, dat geen werkgelegenheid genoeg had. In afwachting moest men hem „voor den Nederlandschen stam (pogen) te behouden door het opwekken van het stambewustzijn”. De Raet meende dat er „door groepering overal Vlaamsche koloniën moeten ontstaan”, groepering op economische grondslag, bij mensen van dezelfde streek, zonder de ontspanning te vergeten. Deze groepen zouden zich aaneen moeten sluiten tot één bond, het ANV. „En daar het hier meestal Vlamingen geldt met geringe ontwikkeling en positie, moet de hulp van hooger komen, van de stambewuste Vlamingen uit Vlaamsch-België”.

5. HET OPTREDEN VAN HET ANV.

Na het in 1903 ondernomen onderzoek luidde de conclusie van het ANV inderdaad „dat de Vlamingen niet te helpen waren met eene voordracht of een concertje”. Men moest er allereerst op uit zijn „verbetering te brengen in het stoffelijk bestaan van die arme landgenooten” en er dienden dus „inrichtingen van stoffelijk nut” te komen.

Hippoliet Meert ondernam voor het ANV enkele vergeefse pogingen, tot hij in contact kwam met de Vlaamse spoorwegbeambte en romanschrijver Gustaaf Vermeersch, die te Monceau-sur-Sambre woonde en dank zij wie op 20 augustus 1905 in Charleroi de eerste afdeling van het ANV in Wallonië, onder de naam De Eendracht, werd opgericht. Gustaaf Vermeersch, die voorzitter van deze Eendracht was, was een Westvlaamse autodidact, die sinds enkele jaren als letterkundige naam begon te maken. Hij leefde vaak in moeilijke omstandigheden, maar legde toch een grote activiteit aan de dag. Vermeersch woonde sinds begin 1905 in Wallonië en zijn relatie met het ANV ontstond, toen hij in een artikel klaagde over de nood van de aan hun lot overgelaten Vlamingen. Later zou hij in diverse bladen bijdragen aan het probleem wijden en oproepen publiceren, waarbij hij steun kreeg van mensen als Emmanuel de Bom in de Nieuwe Rotterdamse Courant en van Julius Hoste in Het Laatste Nieuws. In augustus 1906 sprak Vermeersch op het 29ste Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres in Brussel. Daar betoogde hij dat eerst en vooral de „gedachte aan Vlaamsche beweging, vereeniging en onderwijs in de moedertaal” diende door te dringen, „want die gedachte

staat niet onder de Vlamingen in het Walenland". Het beste middel daartoe was volgens hem een goedkoop weekblad, waarvoor L. de Vries en H. Meert onderhandelingen waren begonnen. (Het is er blijkbaar niet van gekomen.) Vermeersch meende dat men zich tot de Vlaamse priesters in Wallonië moest wenden, al betwijfelden die, of zij van hun bisschop wel lid van het (neutrale) ANV zouden mogen worden. Van de Vlaamse leraren, ambtenaren en beambten in het Waalse land verwachtte hij niet veel: totnogtoe had hij nog geen enkele kunnen overhalen om lid te worden van zijn bond. Aandringen bij gemeentebesturen zou ook wel zonder gevolg blijven. Zolang de staatsambtenaren en beambten niet verplicht werden beide landstalen te kennen, zouden de Walen het nutteloos vinden, Nederlands te leren. Vermeersch achtte het oprichten van scholen op particulier initiatief voorlopig het enige middel, met daarbij aansluitend schoolkoloniën in Vlaanderen voor kinderen uit het Walenland. Ook moest men rekening houden met het feit dat de overgrote meerderheid der Vlaamse emigranten tot „de verachterdsten der natie” behoorden. De romancier formuleerde vier voorstellen: een steuncomité voor een weekblad, een schoolfonds, een comité om sprekers te leveren en de verplichte tweetaligheid van alle staatsambtenaren en beambten, waarvan een toekomstig grievencomité in de eerste plaats werk zou moeten maken. De zaak werd naar „de commissie van uitvoering” verzonden.

Na Charleroi volgden er ANV-afdelingen in La Louvière, Namen, Nijvel, Doornik (de Vlaamsche Kring van Wattez sloot zich aan) en elders. Ze namen als grondslag het programma van De Eendracht, die streefde naar de „stoffelijke en zedelijke opbeuring van de in en om Charleroi gevestigde Hollanders en Vlamingen, als kinderen van éénen stam”. (Voor het eerst werden uitdrukkelijk ook de Nederlanders genoemd.) Artikel II luidde: „De Vereeniging zal haar werk maken van het tot stand brengen van inrichtingen van stoffelijk nut, die het lot van den Vlaming en den Hollander verbeteren: b.v. spaarkas, pensioenkas, ziekenbeurs (onderlinge bijstand), samenwerkend genootschap van verbruik, kantoor van inlichtingen en werkverschaffing voor den werkzoekenden stamgenoot; oprichting van eene maatschappij voor goedkope werkmanswoningen en andere inrichtingen, waarvan de wenschelijkheid blijken zal”. Verder werd gesproken over boekerijen, leestafels, feestavonden, afdelingen voor letterkunde, toneel, turnen enz., en men dacht aan een eigen tehuis.

Ondanks het werk en de geestdrift van mensen als Vermeersch en Meert kon van dit programma maar een klein gedeelte uitgewerkt worden, vooral voordrachten, boekenuitleningen, een aantal lessen, enkele feesten. Het nodige kapitaal en de leidende mensen ontbraken. Ook de terugkeer van de romancier naar Vlaanderen, eind 1907, zal invloed hebben uitgeoefend. Vermeersch, die later in het activisme terechtkwam en die een ongelukkig levens-einde had, verdient zeker dat men zijn aandeel in de activiteiten voor de emigranten en de weerslag van hun situatie op zijn literaire oeuvre nader zou bestuderen.

H.J. Elias oordeelt in zijn Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte dat het ambitieuze ANV-programma „zonder twijfel ver boven de krachten van

het privé-initiatief" lag. Het was alleen maar te realiseren „door een staatsbestuur dat zich zou bekommeren om het lot van zijn uitwijkelingen in een vreemd land, ten einde de aanpassing van het nieuwe vaderland te vergemakkelijken of het nationaal bewustzijn wakker te houden". In de toenmalige Belgische verhoudingen was een dergelijke politiek natuurlijk onmogelijk.

6. IN HET DAVIDSFONDS.

Ook het katholieke Davidsfonds had ondertussen belangstelling getoond. Vrij spoedig na de oprichting van de vereniging, in 1875, kwamen er ook in Wallonië afdelingen tot stand. In Luik begon al in 1875 een kern van het Davidsfonds te werken, die later een van de belangrijkste van het Waalse land zou worden. Eveneens in 1875 startte men aan het seminarie en in de kweekschool te St. Roch-Ferrières en in Namen. In 1911 volgde men te Doornik, te Aat, te Aubel en (in het toen nog sterk Vlaamse) Edingen. Aat en Verviers begonnen in 1912. Op Luik na waren het kleine groepjes.

Op het congres van het Davidsfonds in 1907 in Tongeren werden twee rapporten over de situatie van de Vlamingen in Wallonië uitgebracht. Eén van de auteurs was de priester Jan Bernaerts, de latere bekende front-aalmoezenier, die zijn apostolaat enige tijd in Wallonië moest uitoefenen, wat als een straf voor zijn Vlaamsgezindheid werd ervaren. Bernaerts had Vermeersch bij zijn actie voor het ANV ontmoet. Zijn verslag ging over Vlaamsche Belangen in 't Henegouwsche en was niet erg bemoedigend. Hij stelde vast dat de emigranten zowel stambewustzijn als gevoel van eigenwaarde misten. Ze verrichtten meestal het ruwste werk, hadden minder vakkennis dan de Walen, zagen hun gezindheid spoedig ondermijnen door de levens- en werkomstandigheden en zaten ver van huis en van de nodige steun. De Vlaamse parochianen werden door de Waalse geestelijkheid verwaarloosd, ook al bleven ze hun christelijke ondergrond bewaren. Bernaerts gaf enkele voorbeelden van loffelijken pogingen om hen te helpen, b.v. die van onderpastoor Mols uit La Louvière, die een gilde met 250 leden bestuurde. Hij vermeldde ook met lof het ANV, „al mag het niet roemen op groote bijval". „Hoe kan het anders", zei hij, „met weinig ontwikkelde werkliefde die tegen malkander staan om hunne overdreven fanatieke politiekdrijfverij, wanneer inzonderheid geen personen gevonden worden die genoeg tijd en geld en lust overhebben om deze goedbedoelde beweging te leiden". Bernaerts vertelde ook hoe priester Mols getracht had een eigen blad voor de Vlamingen uit te geven. In 1900 sloot Mols een akkoord met Het Volk, te Gent, voor een editie van dit christen-democratische dagblad onder de titel De Vlaamsche Werkman in 't Walenland. In deze editie kon hij zijn eigen kroniek verzorgen. Ondanks de steun van zijn bisschop vond Mols maar vijf pastoors die hem enkele adressen voor abonnees bezorgden. Toen heeft de priester zelf het blad twee jaar lang bekostigd. Na het verdwijnen van de Werkman voerde het socialistische dagblad Vooruit een propaganda-actie bij de Vlaamse arbeiders.

Optimistischer was het rapport dat priester Croonenberghs uitbracht over De Vlaamsche Werken in het Luikerland. De uit Limburg afkomstige verslaggever was de leider van een Vlaamsch Volkssecretariaat in de Luikse Soeurs de Hasque-

straat, waar allerlei sociale informatie en hulp verstrekt werden. Hij stelde vast dat de Vlamingen talrijker waren geworden, wat het Vlaams spreken had bevorderd, terwijl de Walen „beter genegen en meer genoodzaakt” waren onze taal te leren.

De faam van de Vlaamse arbeiders was volgens hem gestegen. Croonenberghs deed een oproep, opdat het Davidsfonds steun zou verlenen, door propaganda te maken in de pers, door aan Vlaamse kringen boeken te bezorgen (hij noemde een tiental kringen in Luik), door financiële hulp. Taalen godsdienstige strijd tegen het socialisme waren in zijn opvattingen met elkaar verweven.

7. ONDERWIJS.

Zonder echt Nederlands onderwijs kon dit alles op de lange duur natuurlijk, van Vlaams standpunt uit, niet veel fundamentele resultaten opleveren. Maakten de Vlaamsgezinden die zich vóór de Eerste Wereldoorlog om de emigranten bekommerden zich dan illusies over de mogelijkheden van zulk onderwijs en van officiële tweetaligheid in Wallonië? Terwijl ze hun wensen uitspraken, moeten ze eraan gedacht hebben, dat men in het Vlaamse land zèlf nog voor onderwijs in de eigen taal moest vechten, dat de strijd voor een Vlaamse universiteit nog niet beslecht was en dat de rechten van het Nederlands nog verre van overal erkend waren.

Ondertussen was ook, op het eind van de 19de eeuw, de Waalse Beweging ontstaan en had in 1905 het eerste grote Waalse Congres plaatsgevonden, dat niet alleen het Frans in Vlaanderen, maar tevens de Franse eentaligheid van Wallonië verdedigde. Zij die iets voor de Vlaamse immigranten wilden ondernemen, moesten rekening houden met een groeiende reactie van wantrouwige wallinganten, met een atmosfeer die in 1912 zou leiden tot de Lettre au Roi van Jules Destrée.

Toen Frans van Cauwelaert in 1911 speciale scholen voor Vlaamse kinderen in Wallonië vroeg, zal dat wel een maneuver geweest zijn. De Vlaamse katholieke leider reageerde hiermee inderdaad tegen de zg. Vulgarisateurs, die steun wilden voor de verbreiding van het Frans in Vlaanderen. In de zitting van de Kamer van Volksvertegenwoordigers op 14 juli 1911 verklaarde Van Cauwelaert: „Wij vragen niet beter dan het onderwijs van 't Vlaamsch in het Walenland te zien verspreiden; wij wenschen dat de toenadering tusschen de twee rassen op allerlei wijzen worde bevorderd zonder schennis van beider rechten”. Hij verwees naar 40.000 Vlamingen te Luik, 30.000 in de Borinage enz., en stelde de vraag „of het niet mogelijk is, speciale scholen voor de kinderen dier Vlamingen op te richten, niet om ze af te zonderen van het overige der bevolking - daarom moet het Fransch de grondslag zijn van hun onderwijs -, maar wel omdat de Vlaamsche taal de taal is van het gezin waarin zij zijn opgegroeid”. Toelagen voor zulke scholen zouden „vrij wat meer gegrond zijn” dan de steun die men wilde voor de Association flamande pour la vulgarisation de la langue française (z. aldaar), steun en verenigingen waartegen Van Cauwelaert protest aantekende. De toestand in Wallonië, zo betoogde hij, kon men niet vergelijken met die in het Vlaamse land, waar de Franse taal vlijtig werd aangeleerd, soms zelfs ten nadele van het eigenlijke onderwijs. Van Cauwelaert meende wellicht de franskiljons in Vlaanderen beter te kunnen bestrij-

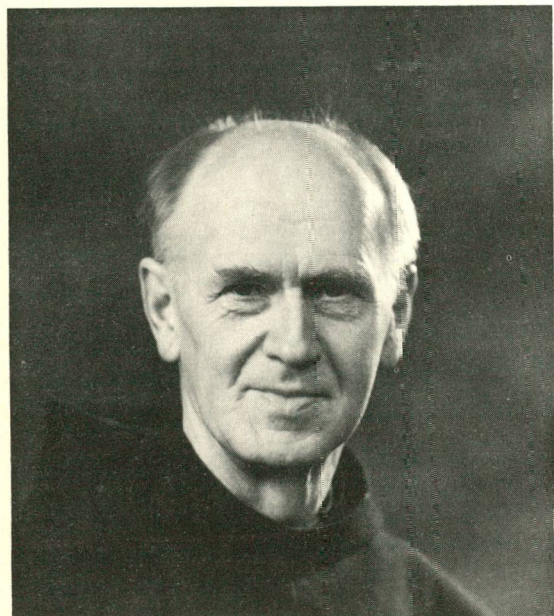
den door het beeld van de gevreesde wederkerigheid in Wallonië op te roepen.

Toch waren er ook Vlamingen die werkelijk de mogelijkheid meenden te zien om Wallonië eens via de emigratie tot officiële tweetaligheid te brengen. Zij die droomden van een echte „kolorisatie”, zullen evenwel een kleine minderheid zijn geweest. Ze vonden in elk geval geen weerklank bij de radicale activisten in de Eerste Wereldoorlog. A.L. Faingnaert vertelt in zijn boek *Verraad of Zelfverdediging?*, hoe de activistische Vereniging van Vrienden van de Vlaamse Zaa*k* bij het begin van haar optreden in Brussel een werkplan ontwierp waarin als „laatste doel” van deze vereniging „de vervlaamsching van het Walenland door voortgezette inwijking” werd opgenomen. Dit eerste werkplan was opgesteld door Haller von Ziegesar en de Duitse ritmeester Simons. Faingnaert, die secretaris van de Vrienden was, zegt dat de „niet te ontkennen imperialistische strekkingen van die bepalingen” door de meeste leden werden bestreden, „zoodat de vervlaamsching van het Walenland onmiddellijk opgegeven werd”.

8. BROEDERBOND.

Na de Eerste Wereldoorlog, toen opnieuw talrijke Vlaamse arbeiders tijdelijk of definitief naar Wallonië trokken en ook de immigratie van boeren sterk toenam, beleefden de diverse verenigingen van het Werk der Vlamingen een echte bloeitijd.

Op het derde congres te Montignies in 1925 werd gemeld, dat het Werk in de rue Hors-Château in Luik 956 leden telde en dat men er in de sinds 1919 officieel erkende Vlaamse boekerij 7.000 banden bezat. In de rue André Masquelier in Bergen was een bibliotheek met 2.000 Vlaamse boeken, een vrouwengilde met 200 leden, een eigen ziekenfonds, pensioen- en spaarkas, ook een Davidsfonds met 60 leden, dat zorgde voor Vlaamse lessen. Maar de motor van de hele beweging werd het Werk dat in 1909 te Montignies werd gesticht door pater Regalatus Geysen. Deze minderbroeder was drie jaar na zijn priesterwijding uit Vlaanderen naar het klooster in de gemeente bij Charleroi

Pater Geysen.

gezonden om er aan arbeidersapostolaat te doen. Hij ontdekte er weldra hoeveel Vlamingen daar woonden. In de Kring die hij bij het klooster bouwde, bracht hij het centrum onder van allerlei activiteiten ten voordele van de immigranten uit de gehele streek. Talrijke Vlaamse feesten en toneelopvoeringen vonden er plaats. Een bibliotheek, een studiekring, vakverenigingen enz. kregen er hun lokaal. In 1921 stichtte hij daar het weekblad *De Vlaamsche Volksstem*, dat bijna twintig jaar zou bestaan, en in 1923 organiseerde hij te Montignies het eerste congres, waar een vierhonderdtal Vlamingen aan deelnamen en dat door nog een viertal andere congressen, in verscheidene Waalse steden, zou worden gevolgd. In 1925 waren er meer dan 1.300 leden en signaleerde men dat er in het voorbije jaar 200 leerlingen een cursus hadden gekregen in vier leergangen. De bibliotheek bevatte toen 3.000 boeken.

In 1925 ook stichtte men het Werk der Vlamingen als een vereniging zonder winstoogmerk en vijf jaar later, op 15 november 1930, verscheen in het Staatsblad het statuut van een Broederbond, een overkoepelend organisme, dat eigenlijk al bestond, maar nu zijn officiële vorm kreeg. De Broederbond wilde „al de Vlamingen in Wallonië bijeenbrengen en eenzelfde richting geven aan alle werken en instellingen van Vlamingen, om door de eendracht en de overeenkomst een kracht te vormen ten einde de stoffelijke, culturele, morele en religieuze belangen te bevorderen van de Vlamingen in Wallonië”.

De Broederbond organiseerde Vlaamse godsdienst-oefeningen, stichtte congregaties, godsdienstige bonden en kerkkoren. Hij wilde „zedelijke heropbeuring door het bewaren en doen herleven van de Vlaamsche landaard, het huiselijk leven, het verbroederen onder de Vlamingen, het krachtdadig bestrijden van zedeloosheid en van drankmisbruik en het aantonen van de gevaren der streek”. Hij wilde „verstand en kunstgevoel ontwikkelen” door Vlaamse leesboekerijen, lessen, avondschole, studiekringen, voordrachten, toneelfeesten, liederavonden enz. Zijn program voor „stoffelijke heropbeuring” omvatte hulpverlening aan Vlamingen die op het gebied van de taal moeilijkheden zouden hebben in hun betrekkingen met de openbare besturen; het voorzag kosteloze rechtskundige hulp, gezamenlijke aankoop, prijsvermindering bij handelaars en het organiseren van vakverenigingen, onderlinge bijstand enz.

Een van de medewerkers was de latere voorzitter van het Algemeen Christelijk Vakverbond (ACV), August Cool (z. aldaar), die in 't begin van de jaren 1920 secretaris van de Centrale der Vrije Mijnwerkers in Limburg was geworden en zo in contact kwam met de moeilijkheden van de Vlaamse en andere gastarbeiders in Wallonië. Zijn voorzitter, Jaak van Buggenhoudt, zond hem naar Luik, Charleroi, de Voerstreek en de Oostkantons, waar hij vergaderingen hield voor de talrijke Vlaamse arbeiders. Hij werkte er samen met de enkele paters die de zielzorg op zich namen, en zorgde er voor dat er een Vlaamse onderafdeling van zijn vakvereniging aan het werk mocht en dat er Vlaamse vakverenigingspropagandisten kwamen. Cool was ook betrokken bij het blad van de Broederbond en bij de congressen. Na zijn benoeming, in 1923, tot secretaris van het ACV keerde hij geregeld naar

Wallonië terug. „De Vlamingen waren daar toen de buitenlanders van nu”, verklaarde hij in 1972. „Zij werden er nog slechter behandeld. De Italianen en de Marokkanen en de vele anderen, zij worden er tenminste in hun eigen taal aangesproken en zoveel mogelijk geholpen. Wij leefden er in de woestijn. Toen heb ik voor altijd geleerd, dat sociale beweging en Vlaamse beweging één moesten zijn”.

Een belangrijke evenement was het derde Algemeen Congres der Vlamingen in het Walenland, op 20 september 1925 te Montignies. Het vond ook bij de Franstaligen een grote weerklank door de indrukwekkende verslagen en statistieken, en ook door het feit dat minister A. van de Vyvere de bijeenkomst had bijgewoond. Afgevaardigden van de christelijke arbeidersbeweging drukten hun stempel op verscheidene vergaderingen, waar o.m. bleek dat er in Charleroi een gewestelijke organisatie van ongeveer 600 Vlaamse metaalbewerkers bestond en waar men een motie goedkeurde ter handhaving van de achturige werkdag, voor een goede woonpolitiek, Vlaams vakonderwijs in Wallonië en erkenning door de leiders in Vlaanderen van de reeds bestaande Vlaamse organisaties in Wallonië. (We vestigen de aandacht op dit laatste punt, dat in het licht van de toenmalige politiek wel eens een aparte betekenis zou kunnen hebben). August Cool sprak er over vakbondswerk: „Gij zijt met duizenden hier in 't Walenland, gij zijt een macht, wanneer gij u organiseert”. Ook zijn broer, pater Anicetus Cool, bestuurder van de maatschappelijke werken in Limburg, werkte mee. Na een uiteenzetting over een bloeiende Vlaamse avondschool in Montignies door Em. Lambeets werd in een bespreking gewezen op de bespottelijke wijze waarop men in bepaalde Waalse scholen onze taal onderwees en men drong aan op verscherping van de schoolinspectie. Minister Van de Vyvere, die door de talrijke deelnemers geestdriftig werd verwelkomd, vergeleek de emigranten met de Ieren en spoorde hen aan, zoals dat volk, hun eigen nationaal en religieus karakter te bewaren: „Onze Vlamingen verbergen te veel dat zij Vlaming zijn. Dit mag niet blijven duren. Zij moeten als Vlamingen durven vooruitkomen. De Vlamingen in Wallonië moeten malkaar zoeken. Het hemd is immers nader dan de rok. Zij moeten elkander liever zien dan den besten vriend. Want zij zijn broeders”.

Men kan zich voorstellen dat zulk een verklaring, afgelegd door een lid van de Belgische regering, in die periode van felle strijd ophef maakte en polemieken uitlokte. In Frans-Belgische bladen werd het de minister kwalijk genomen, dat hij de bijeenkomst met zijn tegenwoordigheid had vereerd en dat hij zijn belangstelling voor de Vlaamse arbeiders in Wallonië had laten blijken. De Standaard citeerde op 26 september 1925 de Etoile Belge: „Tot-nu-toe deelden de Vlamingen, naar onze streek gekomen om werk te zoeken, ons leven; zij vestigden zich bij ons, vermengden zich met ons in die mate, dat zij van 't tweede geslacht af waren „gewalloniseerd”... Voortaan legt men zich erop toe, de openbaring van dat natuurlijk verschijnsel te verhinderen. Men wil, dat de Vlamingen hunne taal blijven spreken; met wil, dat ze weigeren, Fransch te leeren; en daar degene, die aan onze Waalsche nijverheid hun dagelijksch brood komen

vragen, in vrij groten getale zijn, zal men in hun naam Vlaamsche scholen, Vlaamsche rechters, Vlaamsche beambten eischen; kortom: men zal streven naar de algeheele „bilinguisatie” (vertweetaliging) van 't Waalsche land. De wetten zullen een handje helpen en zoo worden de Walen weldra uit de openbare ambten geweerd. En tezelfdertijd zal men komen tot de algeheele „neerlandisatie” van het Waalsche land; het Fransch zal worden gebannen, en dan duurt het niet lang meer, of onze schoone taal is niet anders meer dan een „bijtaal” in ons land”. De Standaard liet bij deze rampspoedige voorspelling opmerken: „Hier wordt dus zonder veel omhaal bevestigd, dat de Vlamingen in het Walenland één recht hebben: zich te laten opsorpen door de gemeenschap, die hun wel een korst brood wil geven voor hun werk”. De Vlaamse katholieke krant hoopte dat de vergelijking tussen het geboortecijfer van Vlaanderen en dat van Wallonië, tussen de emigratie van de Vlaamse werkkrachten en het grote tekort aan handen in Wallonië, de Walen tot inkeer zou brengen.

Overigens werd in de polemiek veel aandacht besteed aan het verwijt dat de Waalse geestelijken zich onvoldoende voor de immigranten hadden ingespannen, dat ze aldus, net als de Waalse katholieke pers met haar „misdadig gestook” tegen de Vlamingen en tegen de christelijke werkliedenbeweging, veel immigranten naar de socialisten en de afvalligheid had gedreven. De jezuïet Lemaire, die het belang van de immigratie erkende, pleitte voor de Kerk die volgens hem méér haar best had gedaan dan men wilde toegeven.

Toen een paar maanden daarna het boek van pater Lekeux over diens zuster werd besproken, ging De Standaard in op de suggestie van M.E. Belpaire, dat Maggy een waardige patrones voor „ons verstoten Vlaamsche volk” en voor de Vlaams-Waalse toenadering zou zijn. De krant was vol lof voor de offerzin van het Luikse meisje, maar voegde er heel typerend bij: „Zeker heeft zij het vraagstuk van de inwijking der Vlamingen in Wallonië geen ogenblik „als vraagstuk” beschouwd; evenmin ging haar aandacht naar de sociale en de economische zijde van de ellende, de onwetendheid en de goddeloosheid die zij rond zich opengespreid zag”. Zo kwam de situatie van de Vlamingen in Wallonië scherper dan ooit in het brandpunt van de belangstelling. Montignies was a.h.w. de hoofdstad van de inwijkelingen geworden en in Vlaanderen groeide het besef dat men zelf meer hulp moest gaan bieden. In Brugge werkte een centrum dat de zielzorgers vanuit het „moederland” wilde helpen door hun werk via voordrachten bekend te maken en door geld in te zamelen.

De publieke opinie begon de activiteiten met meer aandacht te volgen, sommigen ook deden dat met meer wantrouwen. De Conseil Général de Concentration Wallonne, een wallingantische organisatie, stelde in 1932 een onderzoek in naar de activiteiten van de Broederbond en verklaarde een zeventigtal „cellen” over geheel het Waalse land te hebben geteld, kringen die volgens deze Conseil niets anders waren dan „Vlaamse nesten met duidelijke imperialistische tendensen...”

Ondertussen waren de politieke verhoudingen in Vlaanderen meer gespannen geraakt. De flamingantische strijd verscherpte, in 1928 had de ophef-

makende Bormsverkiezing plaats en de tijd voor nieuwe taalwetten werd rijp. België naderde een keerpunt.

9. JULES DESTREE EN „VLAAMSCHE EILANDEN”.

De statistieken van het Werk der Vlamingen hadden ook indruk gemaakt bij mensen als de Waalse regionalist Jules Destrée, die ernstig rekening gingen houden met het mogelijke ontstaan van „Vlaamse eilanden”. Destrée wilde deze „ilots” in Wallonië vermijden en moest dus het Nederlands onderwijs aan de kinderen van de immigranten en de algemene tweetaligheid van België sterker dan ooit afwijzen. Om dat standpunt te kunnen laten overwinnen, was hij ten slotte bereid, de Waalse solidariteit met de Franstalige minderheden in Vlaanderen te verbreken en de vernederlandsing van het onderwijs in het Noorden van het land te steunen. Dat wil zeggen, dat de officiële eentaligheid van Vlaanderen er gekomen is en die van Wallonië gehandhaafd bleef door de steun van de wallinganten die bang geworden waren voor een „aantasting” van het Waalse grondgebied.

De atmosfeer en de argumenten van de discussie rondom dit alles kan men terugvinden in een debat in de Kamer van Volksvertegenwoordigers op vrijdag 3 juni 1932. De liberalen hadden zich opgeworpen als de laatste verdedigers van „de vrijheid van het gezinshoofd” bij het kiezen van de onderwijstaal, wat in de praktijk neerkwam op het steunen van Franse scholen in Vlaanderen. Daarop antwoordde de socialistische wallingant J. Mathieu, dat de voorkeur van het gezinshoofd moest „bui- gen voor de rechten van de regio”, omdat men de misbruiken van de liberale theorie in Vlaanderen had gezien : „Wij hebben ons bekeerd tot de gedachte dat de taal-eilanden in Vlaanderen niet meer mogen aangemoedigd worden, omdat deze taal-eilanden eerder sociale eilanden blijken te zijn. Wij kunnen niet aanvaarden dat mensen, levend in het hart van een land, en vooral levende van dat land, de taal van het volk waarin en waarvan zij leven mogen negéren”. Nu paste Mathieu dit principe ook op Wallonië toe, waar hij naar zijn zeggen overigens nog nooit klachten had gehoord over de wijze waarop het primair onderwijs aan de kinderen van de Vlaamse inwijkelingen werd gegeven. „De Waalse gemeentelijke overheden hadden altijd hun plicht gedaan” en hij wees daarom dwangmaatregelen af die tot faciliteiten voor de immigranten hadden kunnen leiden... Het Vlaams-nationalistische kamerlid Staf de Clercq bestreed de door Camille Huysmans ontworpen „transmutatieklassen”, d.w.z. de klassen die bestemd zijn om kinderen geleidelijk van het ene taalstelsel naar het andere over te hevelen. Hij betoogde dat deze klassen ongetwijfeld alleen in Vlaanderen tot stand zouden komen. Het katholieke kamerlid Leo Vindevogel meende, dat de klassen in werkelijkheid de vroegere Franse leerjaren zouden blijven en dat men in Wallonië geen „recuperatieklassen” nodig heeft gehad, gewoon omdat men daar stond voor kinderen van werklieden, terwijl de Franstaligen in Vlaanderen meer tot de gegoede stand behoorden. Er ontstond een typische discussie met Huysmans, de Vlaamse socialist die het Compromis des Belges met zijn Waalse partijgenoten had voorbereid. Huysmans zei dat de transmutatieklassen in Vlaanderen inderdaad méér

nodig waren, omdat de Franstaligen er een „gecultiveerde minderheid” uitmaakten en de Vlaamse arbeiders in Wallonië geen beschaving en cultuur te verdedigen hadden. Dit leverde hem vanwege de Vlaams-nationalisten het verwijt op, dat hij de bourgeoisie van Vlaanderen verdedigde.

Belangrijk was de verklaring van Destrée. Een wetsvoorstel voorzag dat een bepaalde taalcursus verplicht zou worden, zodra een aantal gezinshoofden met samen tenminste 25 kinderen dat zouden vragen. De Waalse arbeiders hadden volgens hem een aenschuw voor zo'n verplichting. De tegenwerping van sommigen, dat een dergelijke bepaling eigenlijk niets betekende, omdat er geen sancties voorzien waren, beantwoordde hij met de vraag, waarom de Vlamingen er dan zo op stonden. Zat er misschien iets méér achter? Hij vond van wel. Hij dacht dat men inderdaad op „Vlaamse eilanden” in Wallonië hoopte. Maar: „S'il y a une chose à laquelle la Wallonie tient par-dessus tout, c'est que la Wallonie tient à son intégrité linguistique. Elle vous a accordé ce qui aurait put être contesté, peut-être, l'unité linguistique de la Flandre (...) Vous avez réclamé cette unité, nous vous l'accordons, mais à condition d'avoir l'unité linguistique chez nous. Donnant, donnant”. Destrée zei, dat men veel goede wil had getoond om de Vlaamse eisen te begrijpen en te steunen, maar dan op voorwaarde dat er „chez nous” geen verplichte tweetaligheid zou worden ingevoerd. „Or, sur ce point-là nous sommes bien inquiets”. Wallonië was ongerust en er waren ernstige redenen, hoewel vele Waalse collega's het belang daarvan niet schenen te beseffen: „Weten zij inderdaad dat men tegenwoordig in Charleroi een Vlaamse krant verspreidt „Voor de Vlamingen in Walenland”, d.w.z. dat men zich inspant om de taal en het Vlaamse gevoel van de Vlamingen in Wallonië ongeschonden te bewaren?” Destrée wilde „bepaalde respectabele kanten” van die ambitie begrijpen, zei hij, maar ze ging natuurlijk in tegen wat de Kamer wilde: „Terwijl wij hier vrede trachten te bekomen door de taaleenheid van de gewesten, spannen die propagandisten zich in om Wallonië Vlaamse eilanden, Vlaamse cellen te bewaren”. Bij die propagandisten noemde hij „les petits vicaires rabiques”, de kleine rabiante onderpastoors. Hij wilde de Vlamingen niet verwijten een blad uit te geven, hij wilde er op wijzen, dat er een beweging leefde die hij niet met politieke beschouwingen wenste te bezwaren, „hoewel het mogelijk is dat zij terwille van zulke beschouwingen door rechts wordt gesteund”. Destrée beschouwde elke groepsvorming als gevaarlijk. Want na de nood aan onderwijs, zou de religieuze nood komen, en daarna de economische, en geleidelijk zou men burgers kweken die men niet meer in het regionale leven zou kunnen opnemen: „Ik ben bang dat op een bepaald ogenblik de Vlamingen, die in Wallonië als broers werden onthaald, gegroepeerd en georganiseerd zouden zijn en dat zij de autoriteiten zouden vragen, hun taal te spreken. U zult zeggen dat dit thans geen groot belang heeft, maar het is een mijlpaal en de toekomst maakt mij bezorgd. U en degenen die u voortduren, u denkt eraan Brussel te veroveren, en daarna Wallonië”. Destrée besloot: „Indien u de olijftak niet aanvaardt, die ik u toereik, vreest dan de oorlog!”

Een paar dagen voordien, op 1 juni 1932, had de

Waalse socialist L. Pièrard verklaard dat men, door het verlenen van „prerogatieven” aan de ouders - met name de mogelijkheid om een cursus tweede taal te vragen - de taalkwestie kunstmatig in Wallonië zou invoeren. Want men zou een zeer gevaarlijk wapen leggen in „de handen van bepaalde klerikale en Vlaamse gezinshoofden, in de handen van die kleine onderpastoors en agenten van de Boerenbond, die wij in Waals-Brabant, in de streek van Charleroi en elders wel kennen”...

10. DE JAREN 1930 EN DE TWEEDE WERELDOORLOG.

De wetten van 1932 legden de basis voor de culturele wederopleving van Vlaanderen en voor de huidige culturele autonomie binnen een afgebakend gebied. Later heeft men kunnen voortbouwen op deze wetten, waarvoor de Vlamingen in Wallonië een deel van de prijs moesten betalen. Ook de Franstaligen in Vlaanderen werden zogenaamd „aan hun lot overgelaten”, maar het feit dat ze voornamelijk tot de bovenlaag behoorden, maakte het hun mogelijk zich langer en beter te handhaven.

Nu de verplichte tweetaligheid onder Waalse druk was afgewezen, was het duidelijk dat een actie voor culturele hulp aan de emigranten moeilijker zou worden dan ooit. De droom van eigen Nederlands onderwijs zou men officieel moeten afzweren en taalfaciliteiten behoorden tot het rijk der verbeelding. Duidelijk is ook dat de politieke agitatie van de laatste jaren de atmosfeer vertroebeld had. Goodwill ontmoetten de uitgeweken Vlamingen weinig. Het beste wat zij in hun nieuwe landstreek konden verwachten, was onverschilligheid. De ontwikkeling van de nationale verhoudingen en van de geestesstromingen in de jaren 1930, met op de achtergrond de groeiende dreiging van de Tweede Wereldoorlog, zullen ook wel invloed hebben uitgeoefend. In Vlaanderen zelf bleef een hardnekkige strijd nodig, wat tot gevolg had dat men zich buiten wat toespraken en geschriften in de praktijk niet al te zeer om de emigranten kon bekommeren.

De organisaties en de zielzorgers voor de Vlamingen in Wallonië zouden worden teruggedrongen tot een sociale en religieuze taak bij een groep die onvermijdelijk en snel door de assimilatie werd aangetast. Ze zouden zich steeds meer moeten richten tot de ouderen en tot de juist aangekomenen, want de jeugd verfranste snel en ontsnapte meer en meer aan hun invloed.

Hoe de toestand in de jaren 1930 door Vlaamsgezinden in het algemeen en vooral door de meestal katholieke nationalistenvan Vlaanderen zelf werd ervaren, kan men aanvoelen bij de lectuur van de roman *Lotsverbonden*, een werk van Jan van Marlingen, schuilnaam van Daan Inghelram. De auteur was een van die Vlaamse regenten in de Germaanse taal die toentertijd naar Wallonië werden gezonden om er Nederlands, Duits en Engels te onderwijzen aan rijksmiddelbare scholen, omdat er vrijwel geen Waalse gediplomeerden waren. Zijn verhaal begon hij te schrijven in 1934 en publiceerde hij bij het Davidsfonds, als nr. 2 van de jaarreeks 1943, zodat het een ruime verspreiding kreeg. Het is de eenvoudige historie van een jonge flamingant die als leraar in Wallonië kennis maakt met een Franstalig meisje en die zich moet verzetten tegen de vrees van zijn familie (en van hemzelf) dat

hij „voor Vlaanderen” verloren zal gaan. Hij overwint dat verzet, maar merkt na enige tijd dat de vrees werkelijkheid zal worden.

Het denkbeeld dat een Vlaamse kolonisatie toch mogelijk zou zijn, bleef ondertussen bij sommigen leven. De groei van de gedachte aan een „nieuwe orde” in Europa, aan een eigen Dietsland, moet het beïnvloed hebben. Of er in de praktijk reëel over gepraat werd, is een andere zaak. Ongetwijfeld drong het denkbeeld niet door tot de massa van de uitwijkelingen.

Toen Joris van Severen zijn „Dietse volksstaat” verkondigde, mèt de Walen erbij, keken velen daarvan op, maar hij zei : „De Walen zullen doen wat ze in hun belang achten. Indien zij voor de afscheiding willen ijveren, dan zijn zij de separatisten. Maar waarschijnlijk zullen ze door de Mogendheden gedwongen worden bij ons te blijven. Dat is geen ramp. In Wallonië leven tienduizenden Vlamingen. Die kunnen wij door een verstandige politiek Vlaamsch houden en zodoende is Wallonië geen zuiver Waalsch gewest”.

In 1941 publiceerde mr. Jan Brans, hoofdredacteur van Volk en Staat, het dagblad van het Vlaamsch Nationaal Verbond (VNV), bij de gelijknamige boekhandel een 120 bladzijden tellend boek : Bevolking en Levensruimte der Nederlanden. Na een overzicht van demografische gegevens heeft hij het daarin over de „Dietsche nood aan levensruimte”. Vlaanderen en Nederland hebben een dichte bevolking en er is geen plaats voor meer. Duizenden boerenzoons wachten er vruchteloos op een eigen hoeve. Er zijn veel kinderen, maar die vormen de rijkdom van het volk. De oplossing is te vinden in omliggende streken, waar weinig kinderen zijn en een door ontvolking groeiende ruimte. Grenzen moeten beweeglijk zijn. En wij zien dat reeds geruime tijd Vlamingen naar Waalse en naar Franse landbouwgebieden, zowel als industriestrecken uitwijken, waar ze snel worden verfranst. Brans laat zich daarbij inspireren door de volksverhuizing in Polen, waar de Duitsers gebieden doen ontruimen om er volksgenoten te vestigen. De auteur meent dat er bij ons ook een „volksverschuiving” kan plaatsvinden. Hij wil H. van Byleveld niet volgen, die in zijn boek Nederland in Frankrijk betoogde „dat Dietschland gaat van den Dollard tot de Othie”. Voor Brans vormen Wallonië en Frankrijk tot aan de Somme de aangewezen „levensruimtegebieden voor de Nederlanden”. Hij stelt : „Wie Vlaming is en in Noord-Frankrijk of Wallonië woont, blijft er. Ook die eerlijk met ons wil samenwerken, kan blijven. De overigen kunnen een nieuwe woonstede vinden in de ontvolkte Fransche departementen”, waar ze niet zo ver van huis en in een gelijksoortig klimaat „een goede en rustige heimat” zouden krijgen. Aan de andere kant zou men ervoor kunnen zorgen, dat de verdere immigratie van Romanen en Slaven wordt verhinderd en kan men „onze volksgenoten eigen scholen en eigen gezelschapsleven geven”. In elk geval mag er volgens Brans „geen druppel Germaansch bloed (...) nog ontaarden door een vreemde beschaving”.

Op initiatief van uitgewekenen ontstond in de Tweede Wereldoorlog een Afdeling Walenland van het VNV, een afdeling die naar verluidt niet zo belangrijk is geweest. Hendrik Elias, die op 23 oktober 1943 leider van het VNV werd, distan-

tieerde zich echter spoedig van een mogelijk imperialisme. De achtergrond van die houding wordt toegelicht door Frans van der Elst in zijn studie Elias leider van het V.N.V., in Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, 3, oktober 1974. In het licht van zijn opvatting dat de Belgische staat moest behouden blijven, als waarborg tegen de plannen van de nazi's om Vlaanderen te annexeren, verklaarde Elias in december 1942 op een kaderdag voor Wallonië, dat de afdeling Walenland haar actie moest beperken tot de Vlamingen die tijdelijk in Wallonië verbleven. Enkele maanden later, op 14 maart 1943, hield Elias in Brussel een grote redevoering waarin hij o.m. zijn mening over Wallonië gaf. Volgens Volk en Staat van 16 maart 1943 verklaarde hij daar, te willen opruimen „met een paar stellingen, die kunnen aanleiding geven tot misverstand”. Elias zegde: „Ik beschouw Wallonië niet als het natuurlijk immigratiegebied van het Vlaamsche volk. De bevolking in Wallonië is groot genoeg en het zijn maar toevallige economische omstandigheden van de 19e eeuw, die tienduizenden Vlamingen naar Wallonië hebben gebracht. Ik beschouw ook Wallonië niet als een kolonisatiegebied voor Vlaanderen, omdat koloniseeren betekent verdrukking en uitbuiting”. De VNV-leider voegde daar evenwel aan toe, dat er „tienduizenden en nog tienduizenden Vlamingen leven in Wallonië” en: „Wij willen niet dat in de toekomst deze Vlamingen nog voor ons zouden verloren gaan”.

De houding van het VNV in dit opzicht is bij ons weten nog niet nader onderzocht, evenmin als de opinies die opgeld maakten bij de andere strekkingen in de collaboratie-groepen.

11. NA DE TWEEDE WERELDOORLOG

Na de Tweede Wereldoorlog verdween het denkbeeld van „kolonisatie” helemaal. In 1952 publiceerde Jerome Verhaeghe een belangwekkende reportage in De Vlaamse Linie, het weekblad van de Jezuiten in Brussel, waarin hij vaststelde dat zich in feite slechts enkele paters met de uitgeweken Vlamingen bezighielden. Tussen de verschillende emigrantencentra was er vrijwel geen verband meer en men kon niet meer van een echte organisatie spreken. Het leitmotiv van de activiteiten was overal: „De uitwijkelingen Vlaams houden om ze christelijk te houden”. Met de jaren kwamen er minder en minder mensen naar de bijeenkomsten, een achteruitgang die reeds vóór de oorlog was begonnen. Een der oorzaken was, dat vroeger talrijke arbeiders voor verscheidene weken in de industriecentra bleven, terwijl ze nu dank zij de goedkopere treinreizen meer geregeld en zelfs dagelijks naar huis konden terugkeren. De kinderen van de emigranten werden haast niet bereikt door een activiteit die verouderde middelen moest gebruiken. „Het is pijnlijk voor hen die dapper werken, te moeten vaststellen hoe hun arbeid meestal geen of slechts zure vruchten draagt”. Verhaeghe meende dat er bij het overgrote deel zeker geen imperialistische tendensen leefden, zelfs gewoon Vlaams bewustzijn ontbrak bijna volledig. „Wijzelf geloven niet in de wenselijkheid en de waarde van dit „imperialisme”, schreef de redacteur van het Vlaamsgezinde blad. „Wanneer wij de culturele integriteit van Vlaanderen verdedigen en willen bekomen, dan moeten wij dezelfde culturele integriteit voor Wallonië aanvaarden.

Wij moeten er ons bij neerleggen dat de kinderen en de kleinkinderen van onze Vlaamse uitwijkelingen op de duur Walen worden. Net zoals de kinderen van onze uitwijkelingen naar de States Amerikanen zijn geworden. (...) Voor ons Vlamingen in Vlaanderen is het van belang dat de kinderen die wij afstaan een diepe eerbied behouden voor het volk waarvan zij afstammen, zodat tenslotte door hun toedoen ook bij vele Walen een andere mening over de Vlamingen gangbaar worde". Verhaeghe legde er verder de nadruk op, dat het Vlaamse volk het recht heeft van „de staat, die zijn belangen verdedigen moet, te eisen dat in het onderwijs (geschiedenis b.v.) dat aan de Waalse jeugd gegeven wordt, de eerbied voor het andere volksgedeelte aangeleerd zou worden. Dit is thans niet geval".

De reportage lokte reacties uit, waaruit bleek dat verscheidene Vlaamse priesters buiten de traditionele organisaties om iets probeerden te doen. „Het bestaande Werk der Vlamingen zou moeten herdacht worden", zo schreef een kapelaan uit Luik. „Dit zal gebeuren, zo men ons de tijd laat en men ons niet keldert, onder andere door te veel publiciteitsartikelen in dagbladen en tijdschriften". Een veelbetekenende opmerking i.v.m. de heersende Waalse mentaliteit, waarin het vroegere wantrouwen door de nasleep van de oorlog nog was verscherpt.

Een pater wees op de schuld van de plaatselijke geestelijkheid die de Nederlandse taal niet machtig was : het altijd terugkerende verwijt.

In een conclusie sprak Verhaeghe over de onvermijdelijke staats hervorming die „over afzienbare tijd" zou komen en waarin zowel Walen in Vlaanderen als Vlamingen in Wallonië zich aan de culturele integriteit van beide landsgedeelten zouden moeten aanpassen. „Het staatsbestuur - of het al dan niet unitair blijft - zal er moeten voor waken dat de aanpassing volgens sociaal en paedagogisch verantwoorde voorwaarden verloopt. Dit zou meebrengen dat het Belgisch staatsgezag niet langer zijn plicht zou kunnen verzuimen en zich zou dienen te bekommeren om de noden van onze Vlaamse uitwijkelingen in Wallonië, ervoor zorgen dat een gezond Vlaams bewustzijn bij hen bevorderd wordt".

In De Vlaamse Linie werden aldus duidelijk de principes geformuleerd die bij de latere activiteiten zouden worden gevolgd en die met name het optreden van de organisatie Band hebben geïnspireerd.

12. DE ACTIE VOOR WERK EN EIGEN STREEK.

Na de Tweede Wereldoorlog kwam het probleem van de dagelijkse en wekelijkse werkforenzen naar Franssprekende gebieden en van de tijdelijke of definitieve emigratie naar Wallonië (en ook Frankrijk) volop in de aandacht, toen de strijd tegen de vooral in Vlaanderen sinds 1948 heersende werkloosheid moest worden aangepakt.

In 1954 kwam de nieuwe socialistisch-liberale regering van Achiel van Acker aan het bewind. De premier baarde bij de oppositie in het algemeen en bij de Vlaamsgezinden in het bijzonder opzien door zijn uitspraak : „Men kan toch vanuit Vlaanderen de reis ondernemen naar de industriële centra"! Hij wilde dus de mobiliteit van de arbeidskrachten bevorderen. De Standaard publiceerde als ant-

woord een uitgebreide reportagereeks waarin de levensomstandigheden van de zg. „mobielen” en de emigranten in schrille kleuren werden getekend. Het aantal Vlaamse arbeiders in de Waalse kolenmijnen werd toen geschat op 20.000, terwijl de landbouwseizoenarbeiders een even groot aantal bereikten. In de streek van Charleroi waren een 6 à 8.000 Vlamingen tewerkgesteld bij de „travaux”, de grote werken aan kanalen, wegen enz. In Luik werkten ongeveer 12.000 Limburgers. De Standaard meende dat er in het totaal in 1954 ongeveer 100.000 Vlaamse „mobiele arbeiders” in Wallonië werkzaam waren. Velen moesten elke dag verscheidene uren per trein of bus afleggen om hun arbeidsplaats te bereiken. Anderen logeerden in erbarmelijke omstandigheden in huizen of barakken. Van taalfaciliteiten was er voor hen nergens sprake.

De Standaard voerde een campagne rondom dit probleem en dit was het sein voor een actie door de Vlaamse cultuurverenigingen en de IJzerbedevaart, die in moties, in bladen en op manifestaties betoogden dat het ging om een structurele werkloosheid en dat Vlaanderen recht had op een eigen industrie voor zijn vele arbeidskrachten. De slagzin *Werk in eigen streek* werd een van de meest gehoorde in de toenmalige V.B. Zijn weerklank groeide naargelang het probleem van de zg. marginale mijnen naar voren kwam, de kolenmijnen die in nood verkeerden en die door ruime staatsubsidie in bedrijf werden gehouden. In Vlaanderen argumenteerde men, dat dit geld van de gehele Belgische gemeenschap beter in renderende nieuwe industrieën kon worden belegd, industrieën die de arbeidskrachten in hun eigen streek zouden opvangen. De zaak werd in 1956 nog scherper gesteld na de ramp in oude mijn Bois du Casier te Marcienne, bij Charleroi, die talrijke slachtoffers eiste, waaronder een aantal Vlaamse forenzen. De ramp verlevendigde de belangstelling in het Vlaamse land voor het vraagstuk van de arbeidsemigranten ten zeerste. Kenschetschend voor de atmosfeer was dat het Katholiek Vlaams Hoogstudentenverbond (KVHV)-Leuven een grote betoging hield en in het academiejaar 1956-'57 een Walenwerking (z. aldaar) organiseerde, een actie o.l.v. Mik Babylon, bedoeld om Vlaamse ontspanningsavonden te organiseren in centra als Luik, Doornik, Heppignies.

Frans van Mechelen, een der actiefste publicisten over deze problematiek, ontleedde ze in 1957 in het boek *De ontwikkeling van de volkskracht in Vlaanderen*. Hij telde ongeveer 225.000 werkforenzen naar Franssprekende gebieden : 100.000 arbeiders en beambten naar Brussel, 50.000 arbeiders naar „het overgeïndustrialiseerde gebied van Sambre en Maas”, 60.000 grensarbeiders in Frankrijk, enkele tienduizenden seizoenarbeiders in Frankrijk en Wallonië.

Het grote keerpunt zou komen in 1959, toen door de regering van Gaston Eyskens de zg. expansiewetten en economische testgebieden gecreëerd werden. Terwijl de uitgeputte mijnstreken aan reconversie toe waren, versnelde zich de reeds aanwezige trend tot industrialisering van Vlaanderen. In de jaren 1960 zou het aantal forenzen naar Wallonië normale proporties gaan aannemen en het grootste deel van de seizoenarbeiders (z. Fransmannen) verdween. Het Vlaamse emigratieoverschot van ongeveer 4.000 eenheden per jaar, ten voordele

van Wallonië, in de jaren 1950, was in de jaren 1960 eveneens verdwenen.

13. DE BOEREN-EMIGRATIE.

Maar we moeten nog een ander aspect van de naoorlogse problematiek signaleren: de emigratie van de boeren.

Hoeveel er zich onder de emigranten bevonden, kan men niet met zekerheid zeggen. Reeds in 1903 stipte Wattez aan, dat vrijwel alle vrijkomende hoeven in de streek van Doornik door Vlaamse landbouwers werd overgenomen. Later trok men ook verder Wallonië binnen. Uit de Oost- en Westvlaamse grensgebieden zijn er altijd wel af en toe boeren naar het naburige Waalse land gegaan. Ze kregen er gemakkelijk contact mee, b.v. bij gelegenheid van de veehandel, en merkten hoe de Waalse landvlucht hun nieuwe mogelijkheden bood. De Eerste Wereldoorlog gaf de emigratie een ander karakter. De Duitse opmars in 1914 dreef vele boeren, vooral Westvlamingen, naar Frankrijk, waar ze zich op verlaten boerderijen trachtten te vestigen. Na de wapenstilstand lokte hun ervaring anderen aan, voor wie er in Vlaanderen bijna geen ruimte, maar integendeel veel moeilijkheden overbleven. De grootste golf trok tussen 1920 en '30 de Franse grens over.

Geleidelijk begon men zich meer naar Wallonië te wenden, omdat het dichterbij huis was en omdat de kansen in Frankrijk kleiner werden. Toen kwam de Tweede Wereldoorlog, die talrijke jonge boeren verplichtte in eigen streek te blijven, waar ze vruchteloos naar een eigen hoeve zochten en daardoor niet konden trouwen. In november 1943 richtten de Westvlamingen Robert Gheysen, de latere senator, en oud-kamerlid De Nolf in de schoot van de Boerenjeugdbond (BJB) en het Mannenverbond voor Katholieke Actie een organisatie op die Famac (Familiale Actie) werd genoemd en die de vestigingsproblemen van de jonge boeren na de bevrijding zou moeten helpen oplossen. Mede dank zij Famac, die verkenningswerk verrichtte, begon in 1945 de uittocht van honderden landbouwers naar de vruchtbaarste streken van Henegouwen, maar ook verder: naar Namen, Luik en Luxemburg.

De sociale en morele actie ten voordele van deze boeren werd later overgenomen door de Boerenbond, onder de benaming Contact met Vlaamse boerengezinnen in Wallonië. Een bezoldigde kracht van deze bond ging zeven jaren lang op huisbezoek en organiseerde een actie, vooral op gewestelijk vlak, met de daadwerkelijke medewerking van gewestelijke bestuurders. In 1967 werd de verantwoordelijkheid daarvoor overgenomen door de Alliance Agricole Belge, met krachtige medewerking en steun van de Boerenbond. Een dochter uit een Vlaams boerengezin in Wallonië, Godelieve Roukaerts, nam tot 1970 de leiding waar, toen zij werd opgevolgd door Godelieve de Clercq, gewezen provinciale verantwoordelijke van de Boerinnenbond.

In 1966 beschikte de verantwoordelijke voor deze actie over 1.921 adressen van boerengezinnen die na de Tweede Wereldoorlog naar Wallonië verhuisd waren. Het grootste percentage (65 %) was afkomstig uit West- en Oost-Vlaanderen samen. De Westvlaamse gezinnen waren het sterkst vertegenwoordigd: 42 %. Daarop volgden de Oostvlamingen met 23 %. Uit Limburg kwam 13 %,

uit Antwerpen 11 %, uit Brabant 5 %. Er waren ook gezinnen uit Nederland (6 %) die zich in Wallonië sterk met de Vlamingen verwant voelden.

De adressen waren als volgt over de provincies verdeeld : 1.162 in Henegouwen (de voornaamste landbouwprovincie, die ook het dichtst bij de streken ligt waaruit het grootste aantal boeren afkomstig was), 367 in Namen, 182 in Luik, 113 in Luxemburg, 97 in Brabant. De verantwoordelijken van de Boerenbond waren er evenwel van overtuigd, dat er in alle Waalse provincies nog een veel groter aantal Vlaamse boerengezinnen leefden en werkten. Georges Sevenants, voorzitter van Band, schatte in 1968 dat er zeker 15.000 Vlaamse boerengezinnen in Wallonië leefden. Anderen gewagen zelfs van 20.000 gezinnen. We stippen nog aan dat in 1968 een aantal landbouwers, die met het oog op de uitbreiding van het Antwerpse havengebied in de polders op de linker Schelde-oever werden onteigend, hun toevlucht in Wallonië zochten.

In 1970 stelde Robert Gheysen vast, dat jaarlijks nog slechts een twintigtal landbouwers naar Frankrijk emigreerden : de prijzen waren ginder te sterk gestegen en bovendien verliet de jongere generatie in toenemende mate de landbouw. Dat is ook de reden waarom de emigratie naar Wallonië vermindert is, al blijft het aantal daarheen verhuizende boeren wel belangrijker.

De eerste bond van Vlaamse landbouwers in Wallonië na de Tweede Wereldoorlog werd gesticht te Heppignies, een vroeger boerendorp, waar nu vooral industriearbeiders woonden die gingen werken in het nabije Charleroi en die voor het groot-

G. Sevenants.

ste deel van nabije of verre Vlaamse afkomst waren. De Vlaming Van Loon, die sinds 1919 in het Waalse land woonde en daar priester was geworden, werd in 1946 pastoor van dit dorp. Als geestelijke die de zorg had voor Walen zowel als voor Vlamingen en als immigrant met jarenlange ervaring, wist hij de algemene parochiale actie te verbinden met het specifieke apostolaat onder zijn vroegere streekgenoten. Hij stichtte een vereniging zonder winstoogmerk, die Art et Charité werd genoemd, onder leiding stond van leken en een Franstalige en een Nederlandstalige afdeling kreeg. In een tot zaal omgebouwde oude schuur werd een parochiehuis geïnstalleerd, waarin allerlei activiteiten de boeren geregeld bij elkaar brachten. Weldra bereikte Van Loon verscheidene honderden Vlaamse gezinnen die van ver uit de omtrek naar Heppignies kwamen om er b.v. de traditionele St.-Elouiviering bij te wonen, voordrachten over hun beroepsbelangen te horen enz. De vereniging werkt nog steeds zeer goed. Een andere wijd uitstralende organisatie was de Vlamingenbond van St. Gérard, die in juli 1955 werd gesticht door de Vlaming Cyriel Reul, een pater assumptionist die les gaf in de school van zijn orde, gevestigd in de eeuwenoude abdij van het landbouwdorp St. Gérard, bij Namen. Deze bond bereikte spoedig drie tot vierhonderd gezinnen in een streek van 40 à 60 km om het dorp heen.

De boeren, die een hele nieuwe generatie Vlamingen in Wallonië brachten, hadden er af te rekenen met tal van problemen, waarvoor ze ondanks alle goedwillende hulp vaak alleen stonden. Zonder een echte pioniersgeest konden ze het niet rooien. Het overnemen van boerderijen lokte geregeld moeilijkheden uit, waarbij de Franskundigen goed uit de ogen moesten kijken. De landbouwmethoden in de andere streek en op bedrijven die meestal veel groter waren dan men thuis gewoon was, eisten een bijzondere aanpassing. En de hoge kosten maakten van vele boeren, die zo vlug mogelijk hun schulden wilden afbetalen, echte slaven van de arbeid. Kwam daarbij de vervreemding die ook de minder bewuste Vlamingen trof, toen ze zagen hoe snel hun kinderen verwaalst werden. Niettemin kan men zeggen dat de landbouwers door de aard van hun werk en omgeving, door de aard ook van hun afkomst en karakter, zich langer konden handhaven dan de arbeiders in de steden. Er bleef langer een ondergrond van „Vlaams gevoelen”, al dachten ze er niet aan in de dorpen en streken waar ze een belangrijke minderheid of zelfs de meerderheid vormden, rechten te eisen, zoals de Franstalige groepjes, in Vlaams-Brabant b.v., dat op spectaculaire wijze wèl deden.

14. Teloorgang van oude bonden.

De omvang en de diverse aspecten van de boerenemigratie werden o.m. belicht in een nieuwe uitvoerige reportagereeks die De Standaard in 1958 (in het licht van de actie voor de economische expansiewetten) aan de Vlamingen in Wallonië wijdde. Uit deze serie trokken enkele emigranten, onder impuls van Georges Sevenants (z. aldaar) de conclusie, dat het tijd werd een nieuwe stoot te geven aan de actie voor hun lotgenoten. Ze meenden dat de mensen in Wallonië zelf moesten zorgen voor een band tussen de reeds bestaande verenigingen en dat ze initiatieven moesten uitlokken op plaatsen waar nog niets bestond.

De oude bonden, die men als Werk der Vlamingen kende, waren inderdaac reeds lang over hun hoogtepunt heen. Volgens Sevenants waren er in 1958, op de ongeveer 55.000 gezinnen, niet meer dan 1.500 à 2.000 Vlamingen lid van deze bonden. Kenschetsend vinden we de evolutie van het weekblad De Vlaamsche Volksstem, dat in 1921 door Pater Geysen te Montignies was gesticht. De oplage schommelde in de jaren 1920 tussen 5 en 6.000 exemplaren. In 1940 werd dit nieuws- en opinieblad voor een populair publiek een kopblad van het in Brussel uitgegeven zg. parochieblad Het Kruis, dat het na de oorlog onder de titel De Vlaamse Volksstem in drie edities bleef uitgeven: één voor de streek van Charleroi, één voor Luik en één voor Bergen. In de voor het blad na de oorlog beste periode, tussen 1953 en '58, haalde het in totaal 1.500 exemplaren per week, waarvan Luik en Bergen er elk wat minder dan 300 voor hun rekening namen. Abonnees en teksten werden bezorgd door de Franciscanen uit de streek. Begin 1965 sloot Het Kruis zich aan bij het grotere Kerkelijk Leven (nu Kerk en Leven) in Antwerpen en de eigen titel voor de Vlamingen in Wallonië werd nog gebruikt tot 1968. Sindsdien krijgen de weinige overblijvende abonnees de algemene uitgave van Kerk en Leven, zonder eigen tekst.

In Luik kon het Vlaams Werk van de Redemptoristen nog bestaan tot 1964, maar de tijd dat er een Vlaamse klas kon bestaan, was reeds lang vóór de oorlog voorbij. Pater Tits, die in 1937 de leiding van het Werk overnam en in 1957 een „schipperswerk” oprichtte voor Vlaamse schippers die in het Luikse woonden of er tijdelijk aanlegden, moest in 1964 zijn taak wegens ziekte opgeven. De zorg

Pater Tits

voor de schippers werd toen aan een franciscaan toevertrouwd en het eigenlijke Vlaams Werk, de pionier van de actie voor de emigranten, verdween, een jaar vóór het honderd zou worden. Elders, in Luik, in Bergen en Montignies, bleef men op beperkt parochiaal gebied actief.

De afdelingen van het Davidsfonds hielden het niet langer vol. 1958 was het laatste jaar dat het centraal secretariaat in Leuven contact had met de groep van Luik, die tot de oudste van het hele land behoorde. Het hoogtepunt van deze Luikse afdeling lag in 1929, toen men voor 160 leden een degelijke activiteit kon melden. Tot 1940 was er het normale programma, daarna begon een zeer wisselvallige activiteit. Te St.-Roch-Ferrières, waar leraren van het daar gevestigde seminarie en van de kweekschool eveneens in 1875 een afdeling stichtten, werkte men, met gemiddeld 20 leden, tot in 1936. In 1910 telde men in de even oude afdeling Namen 20 leden en drie prestaties; later verdween deze groep, maar hij kwam in januari 1931 opnieuw tot stand, met 76 leden; ten slotte werd hij in 1951 ontbonden. De in 1911 gestichte Doornikse kern telde twee jaar later, in 1913, 42 leden, verdween op een niet gesignaleerd tijdstip, werd in 1931 heropgericht met 16 leden en in 1933 definitief ontbonden. Aubel had sinds mei 1911 een afdeling met 17 leden, die bleef bestaan tot 1924. In Edingen telde men in 1911 bij de oprichting 42 leden, in 1930 waren er bij de heroprichting 112, maar in 1939 verdween ook deze groep. In welk jaar de afdeling Aat (opgericht in 1912) werd ontbonden, is niet bekend, maar het gebeurde in ieder geval vóór 1940. In Verviers werd de in 1912 met 12 leden gestichte afdeling in 1933 opgeheven. Bergen kreeg in 1924 een groep van het Davidsfonds met 45 leden; die telde er in 1933 precies 100 en was tot 1939 zeer actief. Ze leefde nog tot 1953. Een belangrijke afdeling was die van Charleroi, opgericht op 19 maart 1925 - het hoogtepunt van de activiteiten te Montignies. In 1928 waren er 200 leden, voor wie acht conferenties en een Guldensporenherdenking werden gehouden. In 1933 bereikte men 270 leden, daarna begon de achteruitgang. In 1940 waren er nog 111 leden en geleidelijk stierf de actie weg tot de afdeling in 1958 werd ontbonden. En zo gaat het verhaal verder. Afdeling Malmédy-Stavelot: opgericht in 1929 met 43 leden, ontbonden in 1940. Afdeling Tubeke: opgericht in 1930, ontbonden in 1954. Afdeling Eupen: opgericht in 1930, 28 leden in 1932, verscheidene jaren Guldensporenherdenking plus een drietal prestaties, ontbonden in 1952. Afdeling Herstal, begonnen in maart 1930 met 110 leden, ontbonden in 1932. Afdeling Herzeeuw, opgericht in 1930 met 32 leden, opgeheven in 1934. Afdeling Eigenbrakel, begonnen in 1930 met 76 leden, 100 leden in 1932, ontbonden in 1944. Afdeling Carlsbourg, opgericht in 1944, met 54 leden, ontbonden in 1951.

Uit de geringe documentatie die het centraal secretariaat van het Davidsfonds in Leuven over de Waalse afdelingen bezit, blijkt dat de besturen grotendeels uit collegeleraren waren samengesteld. Dit verklaart voor een deel opgang en ondergang van de afdelingen: de leraren waren meer Vlaamsbewust dan vele andere immigranten, maar hun verblijf was vaak maar tijdelijk en later werd hun taak in de scholen meer door Walen overgenomen.

Thans is er geen enkele groep van het Davidsfonds in Wallonië.

15. DE ACTIVITEITEN VAN BAND.

De sociaal-culturele vereniging Band (z. aldaar), die zich weldra als de meest representatieve organisatie kwam aanbieden, werd in november 1958 door leken opgericht. Haar bedoeling was, buiten de partijpolitiek en neutraal blijvend, contact tot stand te brengen tussen de vroegere verenigingen en instellingen en elders een stimulerende rol te spelen. Daartoe werd ieder jaar een congres gehouden, waar vaak bekende sprekers uit Vlaanderen optraden. In 1963 werd een jeugdafdeling opgericht en in 1964 hield men in Namen, voor het eerst in Wallonië, een Nederlandstalige boekenbeurs. Over de diverse activiteiten van Band kan men lezen in het sinds 1958 verschijnende veertiendaagse blad dat dezelfde naam draagt als de vereniging en dat volgens haar gegevens meer dan 10.000 gezinnen bereikt. Het in populaire toon gestelde blad wordt beheerd door een samenwerkende vennootschap, met vennoten in Vlaanderen en Wallonië. Het hoofdbestuur van de vereniging bestaat uit twee vertegenwoordigers van elke Waalse provincie en een afgevaardigde van de jeugd.

Vooraf de jaarlijkse bijeenkomst vindt weerklank in de Vlaamse pers, die met veel good-will over Band bericht, terwijl in de Franstalige bladen af en toe nog het oude wantrouwen te merken valt.

In augustus 1965 publiceerde Band een Open Brief aan het Hof van Straatsburg, die indruk heeft gemaakt in de toen aan de gang zijnde polemiek over het Frans onderwijs in Vlaanderen. Een honderdtal Franstaligen in een Vlaamse gemeente hadden bij het Hof geklaagd dat de Belgische wetten hun niet toelieten, hun kinderen naar Franse scholen te zenden. Band wendde zich toen op zijn beurt tot het Hof en maakte een vergelijking met de francofone klagers: „Sedert een eeuw zijn er ongeveer een half miljoen Vlamingen naar Wallonië komen wonen om daar de kost te verdienen. Hebt u soms gehoord dat er vanwege die duizenden familie-vaders een protest uitging omdat zij voor hun kinderen geen Vlaams onderwijs konden bekomen?” Band vervolgde: „Wij eerbiedigen de Walen, hun rechten en hun zeden; daarom hebben wij nooit voor de kinderen van ons volk die in Wallonië wonen enig Vlaams onderwijs gevraagd. Als het Hof nu zou beslissen aan die enkelen gelijk te geven, dan hebben wij ook het recht Vlaams onderwijs in Wallonië te eisen”. De reactie in Vlaanderen werd goed samengevat door Manu Ruys, die in een hoofdartikel in *De Standaard* op 24 augustus 1965 o.m. zei: „De Belgische staat is zodanig geëvolueerd, dat hij thans steunt op de eentaligheid van Vlaanderen en van Wallonië, en op de tweetaligheid van Brussel. Indien één van deze gegevens gewijzigd wordt, moet onvermijdelijk heel de structuur hiervan de weerslag ondervinden. Indien Vlaanderen opnieuw opengelegd wordt voor een bepaalde vorm van wettelijke tweetaligheid, onder druk van een Europese conventie of om andere redenen, dan zal Wallonië met hetzelfde probleem worden geconfronteerd”. Zo ver is het niet gekomen: de Franstalige klagers kregen geen gelijk. Ondertussen signaleerde Ruys een ander feit dat i.v.m. de evolutie van het probleem der emigranten niet vergeten mag worden: dank zij het verenigingsleven, de betere verkeersmiddelen, de

radio en vooral de televisie is het contact met de Vlaamse gemeenschap behouden. Band heeft dan ook niet nagelaten op de invloed daarvan te wijzen, vooral dan van de mogelijkheden om via Nederlandse lessen in de televisie de emigranten te helpen. De moderne media bieden een nieuwe en ongekende kans om de culturele afzondering te doorbreken.

BAND

ZELFSTANDIG MAANDBLAD VOOR EN VAN DE VLAMINGEN IN WALLONIE

Aangehele bij het Verbond der Vlaamse Journalisten van de Periodieke Pers.

13^e Jaargang — 15 november 1972 — Nr 11

Ons blad

GCED (1)

lezen en aan een vriend geven.

Dat is het...

1959 : 1ste Kongres - 1972 : 14de Kongres

1959: Wat en waarom „Band”, 1972: Vlaanderen en wij

Het eerste kongres was een geboorteakte: Wat? Waarom «Band» is nu vervat in een brochure die alles vertelt over ons ontstaan, de redenen van ons zijn, het nut van ons streven. We zijn gegroeid, in wel en wee en nu richten wij ons tot Vlaanderen.

Het thema van ons 14de kongres dat zondag 12 november doorging luidde dan ook: «Vlaanderen en Wij». Wat we doen voor onze gemeenschap en wat die gemeenschap voor ons MOET doen.

Goede opkomst
Geestdriftige stemming
Vinnige bespreking!

De Jeugd was flink vertegenwoordigd. Dit waren de belangrijkste kenmerken van dit 14de kongres. We mochten vrienden uit Henegouwen, Luxemburg, Luik en Namen begroeten. Het thema van dit kongres was dus: «Vlaanderen en Wij».

Paneelgesprek

Voor de eerste maal werd op ons kongres een paneelgesprek gehouden. Of een gesprek tussen enkele sprekers en de aanwezigen in de zaal. Dit gesprek stond in het teken «Hoe presteren de Vlamingen in Wallonië, voor Vlaanderen». Het stond onder de leiding van onze Onder-Voorzitter Rein Hauben met de deelname van Renier Nijskens en Johan De Coninck.

Het werd geen saai uiteenzetting met een opsomming van zoveel vergaderingen en dito cijfers. Het was levendig en de bespreking nam soms een vinnige toon. Wat we niet betrouwen. Het kan dus niet gezegd worden dat we niet «Open» staan voor bemerkingen en kritieken als die maar opbouwend zijn. De beste en de meeste waren ook in die richting.

Onze prestaties: vooreerst de bijzonderste: Vlaming blijven in Wallonië. Wij moeten beschouwd worden en dat is ook onze taak: Ambassadeurs zijn van Vlaanderen hier in Wallonië. Ook op dat gebied onderlijnden de drie partners van het paneelgesprek dat «Band» wat heeft gedaan. Boekenbeurs in Namen - Open brief aan het Hof van Straatsburg - Onze feesten en akte voor de Jeugd en kinderen.

«Band» heeft een culturele taak te vervullen. Cultuur gezien in de breedste zin van het woord. Er werd onderlijnd dat over dit woord «Cultuur» veel onbegrip bestaat, men denkt te veel dat dit aan een zogezegde «Elite» is voorbehouden.

Overkoepelende Organisatie

Zekere vrienden moenden dat men zekere gewestelijke aktes volop de voorrang moet geven. Na een debat met de paneel-deelnemers en de deelnemers in de zaal kwam men tot het besluit dat in het belang van de Vlamingen in Wallonië, dat zelfs in het belang van al wat bestaat en werkt het veel doelmatiger is dat «Band» is en blijft de overkoepelende organisatie, die overal zal optreden

voor de Vlamingen wonende in het Walantand.

Men vergeet al te dikwijls dat alzo door «Band» de Vlamingen in Wallonië al veel hebben bekommen, als o.m. een erkenning van hun bestaan, steun voor het inrichten van feesten met waardevolle standing, al was die steun tot op heden nog al karig.

Door Eigen Werk, Sterk

Men vroeg meer «openheid». Er zijn nog Vlamingen in Wallonië die niets afweten van het bestaan van

«Band»? Een deelnemer onderlijnde daarom dat het noodzakelijk was overal kernen op te richten bestaande uit enkele Vlamingen en dit in de bijzonderste gewesten en dat langs en door die kernen de aldaar wonende Vlamingen zouden bewerkt worden.

Een soort regionalisatie van de akte, geen versnippering van de krachten, doch een betere aanpassing. Wij denken dat onze Vlamingen niet voldoende durven optreden naar buiten bij hun eigen volksgenoten. Dat ook moet eens gezegd worden.

DE SPREKERS OP ONS KONGRES

Graag vertellen we dat de sprekers de heren J. Van Overstraeten, algemeen voorzitter van de V.T.B., en Mispelon van de Vlaamse Familietrond uit Leper, de jonge heer Pascal Bernhard De Leersnijder uit Duinkerke van af 's morgens op ons kongres aanwezig waren. Dit bewijst hun belangstelling voor onze akte. Op de sprekerbeurten van de heren Van Overstraeten en Mispelon schrijven we meer in het volgend nummer.

Geestdrift van een Jeugd

De namiddagzitting werd ingezet met een sprekerbeurt van Pascal Bernhard De Leersnijder uit Duinkerke. Die jonge Frans-Vlaamse komende uit Frankrijk stak ons een riem onder het hart met

zijn uiteenzetting in het Nederlands, taal die hij sedert enkele maanden aanleert. Hij wenst terug aan te knopen met het verleden en weet dat zijn voorouders ook Vlamingen waren. Sekretaris van de «Michiel de Swaenkerk», vertelde hij ons hoe

In september 1972 presenteerde Band in Brussel een brochure over zijn geschiedenis en streven. Zijn standpunt werd als volgt samengevat:

- „- Wij eerbiedigen de Waalse bevolking.
- Wij eerbiedigen de eentaligheid van Wallonië.
- Band heeft nooit vooropgesteld dat er voor de Vlamingen in Wallonië faciliteiten moesten zijn, noch op gebied van onderwijs, noch in de openbare besturen.
- Door hun arbeid dragen de in Wallonië wonende Vlamingen bij tot de economische vooruitgang van Wallonië.
- Wij moeten ons aanpassen aan het Waalse leefmilieu”.
- Band heeft zich dus laten inspireren door de algemene houding van de Vlaamse cultuurverenigingen in de strijd omtrent de talentellingen, de afbakening van de taalgrens, de randgemeenten van Brussel, enz., dat wil zeggen: vrijwaring van de culturele integriteit. Band voegde daar evenwel aan toe: „Eerbied voor Wallonië betekent geenszins dat wij afstand moeten doen van ons Vlaams-zijn, van onze eigenschappen op gebied van werk en van wilskracht, van alles wat wij van Vlaanderen meebrachten. Wij staan er op ons eigen cultureel leven in eer te houden, onze moedertaal niet te verwaarlozen of te vergeten”.

Ondervoorzitter Renier Nijskens verklaarde bij deze gelegenheid, dat de actie in het Waalse land geen verlengstuk van de op het Nederlandse taalgebied afgestemde V.B. kon zijn. „Er bestaat nu

een cultuurbeleid en het is geografisch bepaald. Wij, cultureel gebonden, maken er geen deel van uit, alhoewel de historische logica ook bij ons zou moeten uitmonden". Band beschouwt zich als „een potentieel kanaal om aan cultuurspreiding te doen". Het wil „een verrijking op een dubbel vlak : de opname van de twee cultuuruitingen door het individu, en een spontane uitstraling van de Nederlandse cultuur door onze aanwezigheid". Ten einde deze actie een ruimere dimensie te geven wil Band een Maison de la Culture Néerlandaise oprichten, „in volledige toepassing van onze beginselen van openheid, samenhang, integratie : daarom zal ook een beroep worden gedaan op de Nederlandskundige Walen om het beleid te plannen en uit te werken".

Op het congres dat een paar maanden later te Wépion plaatsvond, werd het idee opnieuw naar voren gebracht. Daar sprak ook de oud-minister van Nederlandse Cultuur, Frans van Mechelen, die wenste dat er spoedig een cultureel akkoord zou worden afgesloten waardoor de Vlamingen in Wallonië een kans op behoud en ontplooiing van de eigen cultuurwaarde zouden krijgen, wat natuurlijk ook zou moeten gelden voor de Walen - niét de franskiljons - in Vlaanderen. In het begin van 1973 verscheen dan een Manifest voor een Maison de la Culture Néerlandaise in Namen. Er werd in gezegd, dat de culturele vooruitgang in Vlaanderen zelf bepaalde toestanden heeft gewijzigd, waardoor ook de Vlaming in Wallonië belangstelling heeft gekregen voor wat er in het Nederlandse taalgebied gebeurt. In tegenstelling echter met de Franssprekenden in Vlaamse steden, die gemakkelijk Franse cultuuruitingen kunnen bijwonen en volgen, beschikken de Vlaamse emigranten niet over zulke mogelijkheden. Daarom is een eigen Huis noodzakelijk, dat tevens zal openstaan voor Waalse landgenoten met interesse voor onze cultuur. Er is geen bezwaar dat men daartegenover in Vlaanderen Huizen van Franse Cultuur opent, indien ze maar geen „politieke paarden van Troje" worden.

Hiermee hernam Band een idee dat in de jaren 1953-'54 reeds door Limburgers in Luik werd opgevat, maar toen bij gebrek aan steun niet kon worden uitgevoerd. Band hoopt nu dat er in Vlaanderen vriendenkringen zullen ontstaan om de organisatie te steunen. Klachten worden echter gehoord over de al te geringe belangstelling.

Een van de punten, ten slotte, waar Band geregeld op terugkomt, is de noodzakelijkheid van de individuele tweetaligheid. De vereniging tracht het idee ingang te doen vinden, dat het Nederlands een volwaardige cultuurtaal is die men ook in Wallonië niet langer kan veronachtzamen, als men wil deelnemen aan het moderne culturele en economische leven. Band vraagt herhaaldelijk een verbetering van het onderwijs van het Nederlands in de Waalse scholen en wijst er de immigranten verder op, welk voordeel ze genieten als ze, bij het Frans, hun moedertaal trouw blijven.

Hoe bedroevend laag het peil van dat nochtans verbeterde onderwijs nog is, kan men leren uit een rapport van de Waalse leraar J.P. du Ry, gepubliceerd in het septembernummer 1969 van het tijdschrift *Ons Erfdeel*. Waalse germanisten hebben wel reeds bijna overal de vroegere leraren afgelost, sinds 1961 bestaat er een kandidatuur Germaanse

filologie aan de Facultés Notre Dame de la Paix in Namen waar overigens traditioneel en tot op heden vele Vlamingen studeerden, de audiovisuele middelen stimuleren het onderwijs en een groeiend aantal Franstalige jongelui gaan in Vlaanderen en Nederland taalcursussen volgen. Dit alles heeft jammer genoeg de vroegere misvattingen en vooroordelen nog niet kunnen uitschakelen en een tweetalige Waal blijft nog altijd „een zeldzame vogel”.

Vermelden wij ten slotte, dat sinds juni 1972 in Aarlen het driemaandelijks gestencilde blad Echo verschijnt, een „contactblad voor de Vlaamse gezinnen in de provincie Luxemburg”. Het initiatief gaat uit van een niet-gestructureerde en neutrale kring die als doel heeft de meer dan 300 Vlaamse gezinnen van landbouwers, militairen, handelaars, leraren, enz. gelegenheid te geven om elkaar in hun eigen taal te ontmoeten. Er wordt o.m. een actie gevoerd opdat de Nederlandse uitzendingen van de BRT tot Luxemburg zouden doordringen. Uitgevers zijn Lieve de Clercq, Tuur de Beir en Emiel Vanoutryve, resp. vertegenwoordigster van de landbouwers, een officier en een vertegenwoordiger van de andere inwijkelingen.

16. BESLUIT.

Laten we even samenvatten wat er met de Vlamingen in Wallonië is gebeurd.

1. In de periode tot de Eerste Wereldoorlog wordt er hoofdzakelijk een godsdienstig geïnspireerde en paternalistische sociale actie gevoerd in een massa die vooral bestaat uit vrijwel ongeletterde industrie- en mijnarbeiders. „Houdt ze Vlaams, dan houdt ge ze christelijk”, zo luidt het parool. Op het eind van de 19de eeuw, begin 20ste eeuw, pogen het Davidsfonds en het ANV een meer bewust Vlaamsgezinde activiteit tot stand te brengen, maar men boekt slechts beperkte resultaten: geld en mensen ontbreken in een harde en moeilijk te doorbreken omgeving, terwijl het Vlaamse land, zelf in een harde strijd gewikkeld voor zijn Nederlands onderwijs en voor andere sociale veroveringen, weinig steun kan verlenen.

2. In de periode tussen de twee wereldoorlogen: De diverse uitingen van het Werk der Vlamingen gaan nauwer samenwerken en er ontstaat in de jaren 1920 een overkoepelend organisme. In de hoofdzakelijk door geestelijken geleide actie komt een sterker sociaal en vakbondselement. Men wordt zich meer bewust van de macht die de immigranten kunnen vertegenwoordigen. In Vlaanderen wordt meer naar hun stem geluisterd, mede door de toenemende scherpte van de Vlaamse strijd. Waalse regionalisten en socialisten beseffen dit ook. Het krijgt een sterke weerslag op de onderhandelingen over de taalwetten van 1932, waarbij de Waalse leiders ten koste van alles „Vlaamse eilanden” in Wallonië willen vermijden. In ruil wordt de culturele integriteit van Vlaanderen eindelijk erkend. De Vlaamse emigranten betalen daarvoor de prijs. Hun kans op een eigen Vlaams bestaan in Wallonië wordt meer dan ooit een illusie. Onder-tussen voegen zich bij de massa uitgeweken arbeiders steeds meer boeren die in eigen streek geen hoeven meer vinden.

3. In de periode in en na de Tweede Wereldoorlog: het idee dat Wallonië ooit door Vlamingen gekoloniseerd zou kunnen worden, leeft bij sommige nationalistische tendensen, maar dringt niet diep

door tot de Vlaamsgezinden en zeker niet tot de emigranten, bij wie over het algemeen zelfs een gewoon Vlaams bewustzijn ontbreekt. Na de oorlog beseft men meer dan ooit dat de emigranten geen andere keus hebben dan zich aan te passen, maar men wil ijveren voor een beter klimaat, waarin de Vlamingen niet noodzakelijk van hun thuis en taal hoeven te vervreemden. Van 1945 af trekt een nieuwe golf landbouwers Wallonië binnen. Aan de andere kant drijft de werkelijkheid talrijke arbeiders als forenzen en als definitieve emigranten naar de industrie, de mijnen en de openbare werken in het Zuiden. De oude Werken der Vlamingen vinden bij hen minder en minder weerklank.

Van 1954 af ontstaat een steeds groeiende beweging voor Werk in eigen streek, die in 1959 een begin van succes ziet met de economische expansiewetten. In de jaren 1960 biedt de industrialisering in Vlaanderen nieuwe mogelijkheden en betekent ze het eind van de overdreven mobiliteit der arbeidskrachten. Bij de emigranten ligt het accent nu op de boeren. In 1958 ontstaat een nieuwe poging om de Vlamingen in Wallonië te groeperen en om, in een geest van eerbied voor het gastland, aandacht te vragen voor hun socio-culturele problemen. Deze nieuwe actie drijft vooral op de goede wil van de immigranten zelf. Zij vindt in Vlaanderen wel interesse in de pers en krijgt enige steun van culturele organisaties, maar daar blijft het bij. Vlaanderen had het de laatste jaren wellicht nog te druk met de taalwetten, de grondwetsherziening, de culturele autonomie en de welvaartsproblemen. Misschien zal men inderdaad moeten wachten op nieuwe staatsstructuren die het mogelijk moeten maken dat Vlaanderen en Wallonië, naar het voorbeeld van zovele landen, een cultureel verdrag sluiten... Zodat men zonder complexen ook voor elkaars minderheden iets kan gaan doen.

LITERATUUR : A. Gittée, *Het Nederlandsch en zijn plaats in 't Walenland*, in *Tijdschrift van het Willems-Fonds* (1899); - O. Wattez, *De Vlamingen in het Walenland. Het land van Doornik*, in *Germania*, jg. 6 (1903-'04); - G. Vermeersch, *De Vlaamsche beweging en de Vlamingen in het Walenland*, in *Handelingen van het XXIXe Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres te Brussel 26, 27, 28, 29, 30 augustus 1906* (1908); - E.H. Croonenberghs, *De Vlaamsche Werken in het Luikerland*, in *Handelingen en Verslagen van het Katholiek-Vlaamsch Congres door het Davidsfonds ingericht te Tongeren, 1-2 september 1907* (1907); - J. Bernaerts, *Over de Vlamingen in Henegouwen* (1907); - P. Fredericq, *Schets eener Geschiedenis der Vlaamsche Beweging*, III (1909); - F. Daumont, *Le Mouvement Flamand*, II (1911); - L. de Raet, *Vlaanderens economische ontwikkeling* (1920); - *IIIe Algemeen Congres der Vlamingen in het Walenland*, in *De Standaard* (18 september 1925); - *Kantteekeningen. Dan maar hard tegen hard*, in *De Standaard* (21 september 1925); - *IIIde Algemeen Congres der Vlamingen in het Walenland. Minister Van de Vyvere woont de algemene vergadering bij!*, in *De Standaard* (22 september 1925); - *Statistieken. De Vlamingen in de streek van Charleroi*, in *De Standaard* (23 september 1925); - A.C. (= August Cool), *De Vlaamsche Organisaties in het Walenland*, in *De Standaard* (26 september 1925); - *Een groeiende actie. De Vlamingen in het Walenland*, in *De Standaard* (26 september 1925); - P.V.M. (= Paul van Molle ?), *Zullen de oogen opengaan? De Vlaamsche Inwijking in Wallonië*, in *De Standaard* (21 oktober 1925); - *Uitvluchten. De Vlamingen in Wallonië*, in *De Standaard* (23 oktober 1925); - P.V.M. (= Paul van Molle ?), *De Vlaamsche inwijking in Wallonië. Een wederwoord van Pater Lemaire*, in *De Standaard* (31 oktober 1925); - *Een Jubelfeest bij de Vlamingen te Luik*, in *De Standaard* (30 oktober 1925); - *De Waalsche Geestelijkheid en de Vlaamsche inwijkingen. Een scherp verwijt*, in *De Standaard* (3 november 1925); - *De Vlaamsche inwijkingen in Wallonië. Een bedenkelijke toestand*, in *De Standaard* (5 november 1925); - *Statistieken. Het stervende Wallonië* (overdruk artikel van Pater

Lemaire), in *De Standaard* (7 december 1925); - *De Vlamingen in Wallonië. Een goede patrones*, in *De Standaard* (16 december 1925); - *Brief uit het Walenland*, in *De Standaard* (18 december 1925); - M. Lekeux, *Maggy* (vertaald door A. Buttiens, 1926); - E. de Bom, *Dagwerk voor Vlaanderen* (1928); - A.L. Faingnaert, *Verraad of zelfverdediging?* (1932); - *Vergadering van vrijdag 3 juni 1932*, in *Kamer der Volksvertegenwoordigers - Parlementaire Handelingen* (1932); - J. Brans, *Bevolking en levensruimte der Nederlanden* (1941); - J. van Marlinghen, *Lotsverbondenen* (1943); - Rede H. Elias, *Volk en Staat* (16 maart 1943); - J. Verstraelen, *De Sociale Ontwikkeling*, in *Vlaanderen door de eeuwen heen* (1951); - J. Verhaeghe, *Vlamingen in Wallonië*, in *De Vlaamse Linie* (8 en 29 augustus 1952); - H.D. de Vries Reilingh, *België, lotgenoot in de lage landen* (met medewerking van M. Vanhaegendoren, 1954); - G. Durnez, *Zo leven en werken de Vlaamse arbeiders in Wallonië*, 11 bijdragen, in *De Standaard* (oktober-november 1954); - F. van Mechelen, *De ontwikkeling van de volkskracht in Vlaanderen* (1957); - F. van Mechelen, *Arbeidsmogelijkheden in eigen streek* (1958); - G. Durnez, *Vlaamse inwijkelingen in Wallonië*, 9 bijdragen, in *De Standaard* (april-mei 1958); - F.P. (= Frits Pittery), *Werken der Vlamingen blijven actief in Wallonië*, in *De Standaard* (31 maart 1961); - F.P. (= Frits Pittery), *Aansluiten bij rijke traditie*, in *De Standaard* (4 april 1961); - H. Rheinhard, *Een open venster op Wallonië*, in *Ons Boerenerf* (januari-februari-maart 1962); - H. Rheinhard, *Gratis tweetalig*, in *Ons Boerenerf* (april-mei-juni 1962); - *Vlamingen over de wereld, colloquium*, in *Band en Zuiderkruis* (juni 1962); - H. Rheinhard, *Vlaanderen laat Wallonië niet los*, in *Ons Boerenerf* (juli-augustus-september 1962); - R. Beulens, *Op bezoek bij Vlaamse boeren in Wallonië*, in *De Boer* (15 september 1962); - H. Rheinhard, *Bij ons Vlaamse boeren in Wallonië*, in *De Boer* (17 november 1962); - M. Rutten, *Neerlandica aan de Rijksuniversiteit te Luik. Johannes Kinker*, in *Tijdschrift voor Levende Talen*, jg. 28, nr. 2 (1962); - P. Gérin, *Houdingen tegenover bepaalde problemen. Vlaamse arbeiders in Wallonië*, in *150 jaar katholieke arbeidersbeweging in België (1789-1939)*, onder redactie van Dr. S.H. Scholl (1963); - L. Delafortrie, *Joris van Severen en de Nederlanden* (1963); - H. Rheinhard, *Ieder voor allen: Allen voor ieder!*, in *Ons Boerenerf* (januari-februari-maart-april 1963); - H. Rheinhard, *Bij onze Vlaamse boeren in Wallonië*, in *De Boer* (27 oktober 1963); - M. Rutten, *Neerlandica aan de Rijksuniversiteit te Luik II. Jean François Xavier Würth*, in *Tijdschrift voor Levende Talen*, jg. 29, nr. 6 (1963); - G. Vermeersch, *Klosjes, klosjes... en andere verhalen* (1964); - M. Rutten, *Neerlandica aan de Rijksuniversiteit te Luik III. Auguste Jean Stecher*, in *Tijdschrift voor Levende Talen*, jg. 30, nr. 1 (1964); - F. Leclair, *Bibliografie van en over Gustaaf Vermeersch* (1965); - M. Ruys, *Vlaamse scholen in Wallonië?*, in *De Standaard* (24 augustus 1965); - A.D.K. (= André de Ké), *Vlamingen in Wallonië. Bittere ervaring*, in *De Standaard* (12 november 1965); - T. Stuckens, *Voor onze boeren in Wallonië blijft Vlaanderen het vaderland*, in *De Standaard* (24 december 1965); - H. Rheinard, *Vlaamse boeren in Wallonië*, in *Public Relations Belgische Boerenbond* (24 mei 1966); - M.V.H. (= M. Vanhalewijn), *Vlaamse landbouwers zochten in Wallonië een nieuwe toekomst*, in *De Standaard* (26 mei 1966); - L. Briers, *Vlaamse boeren doen het goed op grote bedrijven in Wallonië*, in *De Zondag in Limburg (Het Belang van Limburg)* (29 mei 1966); - J. Vandeweerd, *Onze Vlaamse boeren in Wallonië doen het goed*, in *De Boer* (11 juni 1966); - M. vanhalewijn, *Mevr. Houben van „Band” startte met aktie: Vlaamse kinderen in Wallonië bewust maken van eigen taal*, in *De Standaard* (22 november 1966); - H. Rheinhard, *Onze Vlaamse boerengezinnen in Wallonië*, in *Bij de Haard* (juli 1966); - Ph. de Pillecyn, *Sociaal probleem en verhalend proza 1830-1886* (1967); - H. Todts, *Hoop en wanhoop der Vlaamsgezinden, II* (1967); - A. Deboutte, *Het Vlaams Werk te Luik*, in *Geloof en Leven* (maart 1968); - R.R., *Chez les Flamands de Wallonie*, in *La Libre Belgique* (10 april - 11 april 1968); - J. Brusselaers, *Boeren zonder vaderland*, in *De Standaard* (23, 24, 25, 26 en 27-28 juli 1968); - J.P. de Ry, *Het Nederlands in Wallonië*, in *Ons Erfdeel*, jg. 13, nr. 1 (september 1969); - V. de Donder, *De h. Viroux, een echte Waal, die in de kijker loopt: „Vlaamse inwijkelingen brachten in Wallonië begrip tweetaligheid”*, in *De Standaard* (3 december 1969); - J.D. Rycx d’Huisnacht, *L’opinion parlementaire et la réforme du régime linguistique de l’enseignement en 1932*, in *Res Publica* (1970); - R. Vandersmissen, *Inwijkelingen willen zich ten dienste stellen van Wallonië. Maar vragen begrip voor eigen kultuur*, in *Gazet van Antwerpen* (2 januari 1970); - H.J. Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte, IV* (1971, tweede uitgave); - L.M.-L., *La législation linguistique de 1932 fut à l’origine des querelles actuelles*, in *Le Monde* (3 juni 1971); - J. Verhelst, *Georges Sevenants van*

„Band”. Wallonië is blij met de duizenden Vlaamse werkers..., in *De Bond* (26 november 1971); - H. Rheinhard, *Luxemburg is ver van Vlaanderen*, in *Ons Boerenerf* (februari-maart-april 1972); - G. Durnez, *August Cool: Niets is onmogelijk, denk ik maar*, in *De Standaard* (30 juni 1972); - G. Sevenants, R. Hauben, R. Nijskens, *Wat, waarom Band?* (1972); - L. Wils, *Flamenpolitik en activisme* (1973); - R.V., *Vlaamse gastarbeiders in Wallonië*, in *Gazet van Antwerpen* (2 november 1973); - J.St. (= Johan Staes), *Oud-minister Van Mechelen wil Vlaams-Waals cultureel akkoord*, in *Gazet van Antwerpen* (13 november 1973); - P. Bayard, *Brief uit Wallonië. De Vlamingen en het Nederlands*, in *Spectator* (29 juni 1974); - P. Platteau, *De laatste maanden van Gustaaf Vermeersch*, in *Nieuw Vlaams Tijdschrift*, maart 1974; - F. van der Elst, *Elias leider van het V.N.V.*, in *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, 3, oktober 1974; - Dossier Gustaaf Vermeersch, in *Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven*, Antwerpen; *Archief Davidsfonds*, Leuven; - artikelen in *Band* en *Echo*, contactblad voor de Vlaamse gezinnen in de provincie Luxemburg.

GASTON DURNEZ